Ur den konservativa teologins historia

av

Lars Larsen

Stockholm 2026

Innehåll

Ur den konservativa teologins historia. Del 1: Något om den judiske lingvisten, orientalisten and polyhistorn Abraham Shalom Yahuda 4

Ur den konservativa teologins historia. Del 2: Den schweiziske exegeten Frédéric Godet.....5

Ur den konservativa teologins historia. Del 3: Textkritikens fader, Johan Albrekt Bengel. Artikel av Oscar Haglund, med några kommentarer av Lars Larsen 24

Ur den konservativa teologins historia. Del 4: Var E.W.Bullinger universalist? ...28

Ur den konservativa teologins historia. Del 5: "Aion-mannen", den självlärde filologen Louis Abbott.....31

Ur den konservativa teologins historia. Del 6: Den moderna vetenskapliga bibelkommentarens fader, H.A.W.Meyer 35

Ur den konservativa teologins historia. Del 7: "Heilsgeschichte-mannen" Oscar Cullmann 40

Ur den konservativa teologins historia. Del 8: Den lärde tyske exegeten Theodor Zahn 44

Ur den konservativa teologins historia. Del 9: Helgelserörelsens kändaste teolog R.A.Torrey.....48

Ur den konservativa teologins historia. Del 10: Minnesord öfver den tyske exegeten Adolf Schlatter, af Oscar Haglund. Med tillägg av Lars Larsen. 53

Ur den konservativa teologins historia. Del 11: Adventistteologen Uriah Smith ..57

Ur den konservativa teologins historia. Del 12: Norges stora "åndshövding", helgelseförkunnaren Ole Hallesby 62

Ur den konservativa teologins historia. Del 13: Finska teologins stora konservativa apologet, "Finlands Hallesby" Osmo Tiililä.....67

Ur den konservativa teologins historia, del 14: "Sveriges Hallesby och Tiililä", biblicisten och bibelöversättaren David Hedegård.....72

Ur den konservativa teologins historia, del 15: Plymouthbrodern, bibelkommentatorn C.H.Mackintosh 77

Ur den konservativa teologins historia. Del 16: Helgelserörelsens pionjär, väckelsepredikanten Charles G. Finney.....82

Ur den konservativa teologins historia. Del 17: Den kände universalisten, missionsförbundaren Erik Jakob Ekman 87

Ur den konservativa teologins historia. Del 1: Något om den judiske lingvisten, orientalisten and polyhistorn Abraham Shalom Yahuda

Få judar har kunnat mer om judendomen och Gamla Testamentet än polyhistorn, professorn Dr. Abraham Shalom Yahuda (1877-1951). Han gick så djupt att han även blev expert på arabiska språket, arabisk kultur och arabisk religionshistoria, och menade att det var omistligt för förståelsen av Gamla Testamentet att kunna allt detta.

Han var lingvist och orientalist.

Därför är det väldigt spännande att höra vad Yahuda hade att säga om de Fem Moseböckernas tillkomst, detta som är så väldigt omdebatterat, och är ett slagträ för liberalteologerna, inte minst orientalisten Julius Wellhausen & co:

*"**Dr. A.S.Yahuda** har insänt en serie på sju illustrerade artiklar till "Daily Telegraph" och bevisat, att den del av Skriften, som skildrar perioden från Josef till Josua, skrevs medan hebréerna hade kontakt med egypterna, och kunde icke vara skriven vid någon annan tid."* (Från T.B.Barratts bok "Är Jesu återkomst förestående", 1935, s. 117)

Jag kan också meddela att städerna Sodom och Gomorra har funnits, och att de hade blivit funna redan på Barratts tid, på 30-talet, enligt Barratts bok ovan, s. 82. Men de fynd som gjorts i våra dagar rapporteras i en stor och lärd artikel här. Se också denna viktiga artikel, där den professionelle arkeologiske experten Dr. Steven Collins' arbete värderas. Är han en amatör? Bedöm själv här.

Ur den konservativa teologins historia. Del 2: Den schweiziske exegeten Frédéric Godet

Bland mina största läromästare i exegetik finns den konservative schweiziske exegeten Frédéric Godet (1812-1900), som lästes flitigt i Helgelserörelsen (bl.a. av A.J.Gordon och Andrew Murray) och av N.P.Wetterlund. Av alla böcker, har nog hans "Bibliska studier" (franskt original från 1873-1874, svensk översättning 1884) haft ljuvligast utstrålning, för mig, när jag först såg den, i sin ursprungliga svenska översättning från 1884, inbunden i läder på ett otroligt vackert och himmelskt sätt, och jag förstod snart varför den strålade så (jag har nådegåvan att se utstrålningen från böcker och författarnamn, det är en övernaturlig gåva jag har, och det jag ser, brukar stämma).

Här kommer några grundläggande fakta om F. Godet:

Från Nordisk Familjebok (se den ursprungliga artikeln, i Projekt Runeberg, här)**:**

Godet [gådä']. 1. Frédéric G., schweizisk teolog,
f. 1812 i Neuchâtel, d. där 1900, sökte såsom
präst inom reformerta kyrkan och teol. professor
1850–73 vid universitetet i Neuchâtel, 1873–87
vid den fria kyrkans läroanstalt därstädes
under nitisk verksamhet främja kristlig
tro och kristligt lif från en konservativ
ståndpunkt. 1887 nedlade han sitt ämbete som
professor och egnade sig sedan uteslutande åt
teologiskt författarskap. I en mängd behagligt
och populärt skrifna exegetiska arbeten bekämpade
G. den moderna bibelkritiken och sökte mot
denna häfda äktheten och tillförlitligheten
af de nytestamentliga skrifterna i allmänhet

och de fyra evangelierna i synnerhet. Framför allt kämpade han för Johannesevangeliet såsom nya testamentets dyrbaraste skatt, den bok, med hvars äkthet kristendomen står eller faller. Hans förnämsta arbeten äro öfversatta till flera språk; nämnas må
Commentaire sur l'évangile de saint Jean (2 bd 1863–65, 3:e uppl. 1881–85;
"Kommentar till Johannesevangeliet", 2:a uppl. 1898),
Commentaire sur l'évangile de saint Luc (2 bd, 1871, 3:e uppl. 1888–89;
"Kommentar till Lukasevangeliet", 2:a uppl. 1907),
Commentaire sur l'épître aux romains (2 bd, 1879–80, 2:a uppl. 1883–90;
"Kommentar till Romarebrefvet", 2:a uppl. 1895),
Commentaire sur la l'épître aux corinthiens (2 bd, 1886–87,
"Kommentar till första Korinterbrefvet", 1890),
Introduction au nouveau testament. I. Les épîtres de saint Paul (1893;
"Inledning till Pauli bref", 1894),
II. 1. Les trois premiers évangiles (1897–99;
"Inledning till de fyra evangelierna och apostlagärningarna", 1898–1901),
Études bibliques (2 serier, 4:e uppl. 1889;
"Bibliska studier", 3:e uppl. 1900) och
Le temps de la vie de Jésus qui a précédé son ministère public (1895;
"Jesu lif intill tiden för hans offentliga uppträdande", s. å.). –

* * *

Här kommer en artikel om F. Godet i Bibelforskaren. Tidskrift för skrift-tolkning och praktisk kristendom, Trettioförsta årgången, 1914, häfte 13:

Frédéric Godet. Hans lif och personlighet.

Af Gustaf Montan

1. För kort tid sedan utkom i Neuchâtel den berömde bibelforskaren och teologen Frédéric Godets biografi,[1] tecknad af hans son, professorn i litteraturhistoria vid universitetet i Neuchâtel Philippe Godet. Då Frédéric Godet ju är vida känd och hans viktigaste arbeten finnas offentliggjorda på svenska och studeras flitigt, särskildt inom kyrkliga kretsar, skola Bibelforskarens läsare säkert gärna mottaga en sammanträngd redogörelse för lefnadsteckningens mera än vanligt rika innehåll.

Familjen Godet är en sedan gammalt mycket ansedd familj i Neuchâtel och har inom sig räknat flera dugande medlemmar. Frédéric Godets fader, Paul Henri Godet, var advokat. Han hade varmt hjärta och rika förståndsgåfvor. Strängt rättrådig hade han den för en advokat nog sällsynta vanan att söka försona stridande parter, innan han åtog sig att föra enderas talan. En sådan praxis var ju ej ägnad att förskaffa honom stora inkomster. Också befann sig hans familj i små omständigheter, när han allt för tidigt bortrycktes af döden. Frédéric Godets moder, Eusébie Gallot, af fransk härkomst, var en utmärkt kvinna genomträngd af en sund fromhet, som rädd för tomma ord och later gaf sig till känna framför allt genom en outtröttlig godhet och en ytterlig samvetsgrannhet i den dagliga kallelsens värf. Ej under om med sådana föräldrar den unge Frédéric Louis Godet, som föddes den 25 oktober 1812, tidigt infördes på den allvarliga väg, han sedan följde genom ett långt lif.

Då han som sagdt tidigt blef faderlös, var det modern, som framför allt hade att fostra Godet och hans talrika syskon, af hvilka dock de flesta dogo vid ganska unga år. Eusébie Godet grundade en ansedd flickskola, där barnen,

så snart de uppnått erforderlig ålder och utbildning, fingo biträda. Efter faderns död hade familjen sitt hem hos Godets morfader, pastor Gallot, hvars gammaldags sunda fromhet starkt inverkade på den unge gossen. Det starkaste inflytandet rönte han dock af sin moster, fru Gallot-Petitpierre, en varmt religiös kvinna med en viss lutning åt mysticism, men nykter och ljus i sin åskådning. Till denna utmärkta kvinnas sunda och glada inverkan kommo snart intrycken under konfirmationsberedelsen och vid den första nattvardsgången. Godets nattvardslärare var den framstående pastor James du Pasquier, vid hvars sida Godet sedermera fick spela en roll i sitt lands kyrkliga historia.

Låtom Godet själf skildra hvad han upplefde, då han vid 16 års ålder komfirmerades: "Hos oss", säger han i ett bref, "föregås konfirmationen närmast af sex veckors träget fortgående undervisning, under hvilken man så godt som uteslutande sysselsätter sig med att förbereda den högtidliga stunden. Under dessa sex veckor befann jag mig i ett mycket tungt själstillstånd. Ju mera stunden nalkades, dess mer tilltog min ängslan. De sista dagarna kunde jag ej ens bedja; det tycktes mig som om Gud flydde från mig, så snart jag sökte gripa honom. Under konfirmationsakten samma tillstånd — så att jag, då jag återkom hem, icke gick in till de mina, utan instängde mig i mitt rum, där jag började gråta och snyfta. Men se, midt under denna förtviflade sorg bröt plötsligt en strimma fram likasom en solstråle midt på en rägnvädersdag; men för hvarje ögonblick stärktes känslan af Guds närvaro och nåd inom mig; en glädje sådan jag knappt erfarit sedan dess och sådan jag ej känt intill dess fyllde min själ, och denna afton, aftonen på denna så mörka och dystra dag, bevarar jag fullständigt i mitt minne såsom en försmak af himmelen — ack, när kommer gryningen till den dag, som icke skall följas af någon natt!" Om samma erfarenhet skrifver han många år efteråt i sin dagbok: "Herre, var med mig såsom du var

för tolf år sedan. Det gafs ett ögonblick, då du nalkades mig med saktmod och nåd och då du lät mig smaka, huru ljuflig du är mot dem, som söka dig. Denna min konfirmationsdags afton, o, hvilket under, hvilken himmelsk uppenbarelse jag då upplefde!" I skolan ådagalade Godet stark läslust och brinnande flit samt utmärkte sig genom sin stora begåfning. Själf dömde han i senare tid mycket strängt om sitt förhållande under denna tid. Han sträfvade, säger han, endast efter framgång och loford af människor. Och visst är, att han hade en het kamp mot ärelystnaden att utstå för att blifva den ödmjuke man han sedan var. Denna kamp pågick redan under skoltiden. Och därför vann han klarsynta lärares och kamraters hjärtan; de sågo, att om han hade sina framträdande ungdomsfel — en viss stolthet och häftighet — så ville han kämpa däremot.

Efter slutad skolgång vidtogo studierna vid universitetet i hemstaden. Om sin studietid säger han själf: "I allmänhet en tid, då Herren var glömd. Du vet det, jag sökte dig stundom, men det tycks som om jag sökt dig illa, ty jag fann dig icke."

Några utdrag ur hans dagböcker från denna tid äro lärorika. Onsdag 24 augusti 1831: Ack! finns det en enda bland mina åsikter, om hvars riktighet jag är djupt förvissad — utom om bibelns gudomlighet! .. . Dock har jag sedan några månader blifvit mera fast och det är hvarken apologetiken eller dogmatiken jag har att tacka därför utan erfarenheten. Hvad filosofin angår så börjar den för mig uppgå i teologin. Hvad kan väl förnuftet veta om det verkligen nödvändiga utan genom att begrunda sina egna kristliga erfarenheter. Det gäller således att komma till vetandet genom lifvet.

7 September: O, min Gud! Alltid högmodet, alltid själf-viskheten, alltid jaget i stället för dig. . Jag har en

spegel klarare än alla abstrakta principer: det är Jesu Kristi lif. Alltid god, saktmodig, barmhärtig, kärleksfull, tillbedjande, bedjande, försakande sig själf, arbetande på Guds rike... Hvilket föredöme! Och vid denna anblick skulle man ej känna sitt elände!

9 September: Ack, hur svårt det är att icke döma. Det är kanske det blindskär, som ligger närmast målet, de bästes, de heligastes blindskär: de döma! och dock är det skrifvet: "Dömen icke på det I icke mån blifva dömde".

Man ser af dessa citat huru allvarligt Godet nagelfor med sin inre människa; att han med icke mindre allvar bedref sina studier är självklart. Under en del af studietiden fick Godet 1830 göra en resa till Paris på inbjudan af sin äldre broder Charles, som dä var informator hos en grefve Pourtalés och som sedan blef en framstående botaniker. I Paris såg Godet mångahanda och fick lifliga intryck af världsstadens både ljusa och mörka sidor. Han kom ock i beröring med flera utmärkta religiösa personligheter; bland andra fick han höra den store Adolphe Monod. "Jag återkom hem på årets sista dag", skrifver han, "hvaraf var jag väl då uppfylld? Af mig själf!"

Han återupptog nu förberedelserna till prästämbetet och kom i särskildt förtrolig beröring med en studerande Auguste Louis, som på honom öfvade ett stort inflytande i allvarlig riktning. Om denne man, som sedan blef präst men tidigt bortrycktes af döden, säger Godet: "Hvad Du Pasquiers undervisning gjort för den stackars konfirmanden, det gjorde Louis, den förträfflige, trogne, allvarlige, öfverseende, tålige Louis för den stackars prästkandidaten. Samtal, boklån, föredömen, böner, böner visserligen än mera i det fördolda än uppenbart — allt sattes i gång af honom ända till min afresa till Berlin 1832 för att förhjälpa mig att blifva en sann Herrens tjänare och icke en de blindes blinde

ledare. Lofvad vare du, Herre, för att du förde mig samman med denne trofaste pilgrim! Hvad skulle det blifvit af mig utan honom?

Såsom Godet i de anförda orden nämner, afreste han 1832 till Berlin för att där fullfölja sina studier. Detta var särskildt vanligt på den tiden, då Neuchåtel ännu hörde till Preussen. Medan Godet höll på med sina förberedelser till Berlinresan, trodde han sig en dag höra en inre röst, som kallade honom att blifva missionär. Han erfor en själsoro, åt hvilken han gifvit uttryck på många blad i sin dagbok. Ödmjukt ville han böja sig för Guds vilja, om den ginge i denna riktning, men huru få full visshet därom! Hans tankar foro fram och åter, han samtalade med en och annan vän utan att komma till klarhet. Till sist afsände han sin koffert till Berlin men greps af samvetskval och skyndade till den förut nämnda vännen Louis och andra. Slutligen anförtrodde han sin moder allt; hon blef bedröfvad, menade, att hans förmenta kallelse till missionär berodde på en tillfällig "metodistiskt öfverspändhet samt förehöll honom hans plikter mot sin familj. Till sist gick Godet till sin forne nattvardslärare Du Pasquier. "Jag berättade för honom allt", säger Godet, "han tillrådde mig att af lydnad mot min moder afresa till Berlin samt inskärpte hos mig, att detta också vore en gudsröst, genom hvilken han lät mig höra sin vilja." Dessa ord lugnade Godet och af hänsyn för sin mor reste han till Berlin, öfverlämnande åt Gud att sörja för hans kallelse.

Huru betydelsefull denna hans första treåriga vistelse i Berlin blef, skola vi nu i korthet visa.

Efter att i Basel hafva besökt Vinet och i Frankfurt några vänner, bland andra en släkting Caroline Vautravers, som sedan blef hans maka, anlände han i mars 1832 till den tyska hufvudstaden, där den unge, allvarlige och

lär-girige prästkandidaten snart blef bekant med Tysklands
främste teologer och af dem rönte bestående inflytande. Den
som framför allt inverkade på honom och som han framför
andra städse bevarade i vördadt minne var kyrkohistoriken
Neander. I Berlin lärde han ock känna Tholuck, då denne
kom på besök till hufvudstaden, lika så Hengstenberg, von
Gerlach, Keil och Schleiermacher.

Vi meddela några utdrag ur hans dagböcker från
denna tid.

Onsdag 11 april 1832. Hos Tholuck: hvilken man! Jag
talade om hvad jag upplefvat med hänsyn till missionen,
innan jag kom till Berlin. Han tillrådde mig att fullfölja
mina studier under två år och först sedan besluta mig. Han
berättade för mig, att nästan alla nyomvända militärer
önskade blifva missionärer, så stor syntes dem motsatsen mellan
det lif, deras yrke medförde, och det kristliga lifvet; att
han alltid tillrådt dem att vänta ett år och att de vid årets
slut beslutat stanna hemma och funnit, att det låg kanske
mera uppoffring i deras yrke än i missionsarbetet. Ack! det
är ondt, att jag nu icke känner något af alla de stämningar
hvari jag befann mig förut och att Tholucks ord föllo som
ett ljufligt regn för att släcka eldsvådan i ett hus, som
icke längre brinner.

Lördag 26 maj. I går var jag hos Neander ända till
kl. 4. Hvilken förträfflig man! Huru det verkliga
vetandet gör människan ödmjuk och kärleksfull! O, Herre, gif
mig denna vishet! Gif mig, såsom Neander sade, att icke
mera reflektera så mycket på mig själf. Gif mig att kasta
mig rakt fram i trons armar och gå ut ur mig själf genom
ödmjukhet och kärlek! Hjälp mig att blifva ödmjuk, hjälp
mig att älska!

Torsdag 16 juli kl. 1J2 6 f. m. Herre, jag behöfver

vända mig till dig för att bedja dig hålla mig uppe i min ytterliga nöd. Om jag blott vore rätt öfvertygad om denna ytterliga nöd! Men mitt förstånd talar därom och mitt hjärta är icke gripet däraf, ej heller förtvifladt däröfver. Jag har ännu så mycken själftillit. Och själftilliten utesluter tron på dig. O, Herre, använd alla medel du finner goda för att komma mig att förtvifla om mig själf.

Måndag den 27 augusti. Man måste tro först. Lifvet går in i denna tro. ..

Mot slutet af året råkade Godet i en djup inre oklarhet och otillfredsställelse med sig själf. Den 1 Jan. 1833 begynner han en sträng själfrannsakning.

Söndag 10 Febr. 1833. Ack! hvad mitt högmod gör mig ondt. Aldrig har det varit mig tydligare, att mitt lif har blott en medelpunkt: mitt eget jag. Om jag icke hade Herrens hjälp att hoppas på, borde jag genast afstå från att blifva en evangeliets tjänare. Evangeliet — detta ord betecknar idel ödmjukhet och i mitt hjärta bor idel högmod.

Söndag morgon 3 Mars. Alltid samma inre otillfredsställelse. Gud måste hafva en vis bevekelsegrund efter som han icke återgifver mig sin frid. O, min Guds oändliga barmhärtighet, du straffar mig så endast därför, att du älskar mig!

Dagligen anklagade han sig för högmod, hyckleri, "andligt lurendrejeri". "Är icke detta", utbrister han, *det bann, som hvilar under mitt tak? Huru smaka Guds frid midt i ett lif utan enfald och utan uppriktighet! Ack! och jag fröjdar mig öfver att hafva förstått att tränga så djupt ned i mitt eget hjärtas afgrund!"

Söndag 10 November. Jag har nyss läst en

härlig predikan af Vinet om att åter blifva barn. Ack! huru långt är jag icke därifrån! O Gud, förödmjuka mig!

Torsdagen 13 Febr. 1834. I går dog Schleiermacher klockan half elfva f. m. efter att ännu på torsdagen hafva hållit sin föreläsning. Den tanke, som öfverväldigat mig, är denna: hvad fick väl denne ande upplefva i den stund, då han i sanning inträdde i denna osynliga värld, öfver hvilken han tänkt så mycket, med afseende hvarpå han förnekat så mycket och försäkrat så mycket annat? Huru öfverensstämma väl hans beräkningar med verkligheten? Huru många tankar, som han här nere ansett för tomma vidskepelser, hafva väl i detta ögonblick tett sig för honom såsom den enda sanningen och verkligheten med hänsyn till hans egen varelse? Må detta lära mig försiktighet i mina domar! Må Neander och hans ärlighet tjäna mig till föredöme: att icke påstå något, då jag ej känner mig hafva tillräckliga skäl att påstå det; att hellre förblifva i tvifvel till dess Gud upplyser mig! Det blir det bästa sättet att blifva upplyst och upplysa andra.

Påskhögtiden nalkades. Under denna tid blef Godet mycket ensam, enär studenterna i allmänhet reste hem. Huru han i inre afseende hade det vid denna tid, framgår af ett bref till en vän, hvarur vi återgifva följande. "Jag påminner mig ett helt år och sedan månader, långa månader, under hvilka icke en skymt af frid hugsvalade mitt hjärta, icke ett leende, som jag tror, for öfver mina läppar. Herren var där, och jag visste det icke. Det var han, och jag klagade öfver hans frånvaro. Jag vandrade helt dyster gråtande, men det var på vägen till Emaus. Jag erfor först senare hvem han var, med hvilken jag samtalade så ångest-fullt under vägen och som syntes mig vara endast midt stackars bedröfliga jag eller någon broder, som ej mäktade frigöra mig."

Läsningen af Spangenbergs teckning af Zinzendorfs lif, som just då kom i händerna på honom, skänkte honom ljus.

"Det som tjänade till att öppna mina ögon", säger han, "var denna bok om Zinzendorf, som skenbart af en slump kom i händerna på mig; denna bok var den enda bland alla, jag känner, som kunde döma min kristendom såsom ickekristendom och min förmenta pånyttfödelse som ren illusion; därtill kräfdes ett lif. Läror hade jag nog af i hufvudet och jag lyssnade till dem, troende mig lefva af dem och erfara dem i mitt inre. Zinzendorfs lif behöfdes för mig, ty jag måste se ända till öfvermättnad i en verklig och ovedersäglig bild hvad en i sanning pånyttfödd själ är och att det för en kristen på jorden trots allt hvad synd ännu bor hos honom verkligen finnes en alldeles fullkomlig lycka och tillfredsställelse, ett fullkomligt läkt, fullkomligt älskande och fullkomligt lyckligt hjärta. Zinzendorfs lif visade mig, såsom intet annat kunnat göra det, skillnaden mellan barnet och trälen. Det var just detta jag behöfde: jag var träl och jag trodde mig vara barn.

Detta såg jag mer och mer under vintern, då jag speglade mitt lif i Zinzendorfs och Pauli lif — det senare i ljuset af Neanders utläggning af korinterbrefven.

Så nådde jag påskhögtiden med en allt starkare otillfredsställelse med mig själf. Det var evangeliet, som tryckte mig som en lag. Det var den i mitt innersta rådande känslan af att icke vara hvad jag syntes och trodde mig vara och dock icke våga erkänna det inför mig själf. Däraf en känsla af hyckleri, som för mig förgiftade många stunder, särskildt dem jag tillbragte med Neander. Men det hade nu gått för långt för att stanna på denna punkt. Fröet hade svällt: den bittra roten, till en början dold i mitt hjärtas innersta, hade blifvit ett stort träd; frukten var mogen.

Allt bröt löst vid Påsken. Då erfor jag under inverkan af en predikan af Döring, att hela min förmenta kärlek till Jesus Kristus endast var idel självkärlek, ty jag älskade icke (såsom Zinzendorf) af tacksamhet för hvad han hade gjort utan endast i hopp om hvad han skulle göra.... Och nu mera blef detta min bön: att dö med Kristus (det var ju påsk) och att uppstå med Kristus till ett nytt lif, som jag såg så skönt, så lyckligt och så härligt hos Paulus och Zinzendorf.. . Och nu känner jag mig lugnare, djupare inne i sanningen, mera på det klara med mig själf, mera ute ur skenet och inne i varat."

Den predikan af Döring han nämner i detta dagboksutdrag hade han funnit i en väns rum under dennes bortavaro och läste den med den påföljd vi sett. Några dagar senare hörde han en predikan af Gossner, som grep honom i själens innersta. Låtom oss höra hvad han ännu fem år före sin död skref om denna tid till sin lärjunge, professor G. Frommel i Geneve.

11 april 1895. I dessa högtidsdagar är det något öfver sextio år sedan jag efter ett helt år af inre kamp, af stigande förvissning om min självviskhet och min fåfänga, af rent af förkrossande förödmjukelse mottog gåfvan af syndernas förlåtelse, af försoningen med Gud och af den outsägliga frälsningsfröjden. Huru tillgick detta? Den förträfflige Gossner predikade öfver liknelsen om den stora måltiden. Han visade oss de rikligt fyllda borden, de framställda stolarna, lät oss höra den alltigenom oförskyllda inbjudningen — och kallelsen inträngde i mitt hjärta. Jag upplät mig för den gudomliga rösten; jag lät mig förlåtas, älskas, välsignas, vinnas. Jag har sedan dess lefvat af dessa dagars erfarenheter, ständigt styrkande mig i den källa, som upplåtits för mig, och derur hämtande allt som det blifvit mig gifvet att verka i Herrens tjänst och till hans ära — en ringa ting i jämförelse med hvad han gjort

för mig! Men jaget hade fått dödsstöten. Ack! det är icke ännu dödt!

Icke långt efter den tidpunkt, då Godet år 1834 genomgick denna inre kris, kallades hans moder till guvernant för prins Fredrik Wilhelm, sedermera kejsar Fredrik. Detta var naturligtvis en stor glädje för Godet, som för öfrigt på sommaren företog en resa särskildt med Herrnhut till mål. Där besökte han under djup rörelse Spangenbergs och Zin-zendorfs grafvar och trädde i beröring med församlingens ledare samt deltog i det religiösa lifvet. "Tyvärr", säger han, "hade jag under denna tid ingen frid innerst i hjärtat, jag lämnade Herrnhut kall och torr". Under återfärden dröjde han i Halle hos Tholuck, besökte andra framstående teologer, bland dem Rothe, som länge samtalade och innerligt bad med honom.

Återkommen till Berlin fann han sin mor sjuk och tillbragte en tid af vintern i stor oro för henne. När vintern led mot sitt slut, närmade sig tiden för hans hemfärd. I början af april 1835 lämnade han Berlin efter tre års studier för att träda i hemlandskyrkans tjänst.

Såsom ett bevis på de erfarenheter han själf gjort under sin studietid vilja vi anföra några ord ur ett bref till en vän, som ämnade lika som förut Godet fullfölja sina studier i Berlin.

"Har jag öfverhufvud ett råd att gifva dig med afseende på dina studier, så är det detta: att vara redo att erkänna det som för dig betygar sig som sanning, hvad det än må vara, skulle än halfva Bibeln falla. Sanningen, intet annat än sanningen, — hela sanningen, hände hvad som hända vill. Det är först sedan jag beslutit mig för detta, som jag studerat med frihet och oväld. Grundvalen, medel-punkten, förblir dock alltid fast, om än allt som hör till

periferien fölle. Låtom icke vår frihet inskränkas af någon-somhelst mänsklig begränsning.

Och med afseende på lifvet, hvad skall jag säga? Endast detta: åtskilj noga två slag af bibelläsning, den som afser uppbyggelse och den som afser vetande, och låt aldrig det förra uppgå i det senare. Låt aldrig någon morgon förflyta utan att hämta näring ur bibeln. Bibeln bör vara ett lifvets bröd för vårt hjärta, innan det blir ett ljus för våra ögon. Det är af erfarenhet jag talar till dig. Frukta icke att den vetenskapliga läsningen lider af denna afgränsning. Den yttre afgränsningen är ofta vägen till den inre föreningen. Och för ditt hjärtas läsning mottag dettao råd af Bengel: "Betend lesen, lesend beten*.

Återkommen till Neuchåtel upptog Godet sina förberedelser för prästembetet. Under sommaren 1836 aflade han sina sista examina och efter en tids hvila prästvigdes han den 7 september samma år. Omedelbart härefter erhöll han samtidigt förordnande såsom prästerligt biträde i två små församlingar. Han mottog äfven en privatlärarebefattning Denna sin första prästerliga tjänstgöring tog Godet med det djupaste allvar, och hans dagböcker visa honom ständigt rannsakande sig själf och förebrående sig högmod och ärelystnad. Under denna tid greps han djupt af budskapet om den förutnämnde vännen Auguste Louis* död. "Ack!" — skrifver han med anledning däraf till den vän, som meddelat honom dödsbudet, — "att denna osynliga värld, i hvilken Louis nyss inträdt, redan vore mitt hemland, mina tankars, min längtans, mitt hjärtas värld.. .. Louis var för mig en fackla, en af de förste, som ledde mina steg in på vägen till det eviga lifvet.. .. Jag fick edra bref i det ögonblick, då jag stod i begrepp att gå till sjukhuset, där jag skulle predika och utdela nattvarden. Ni kan tänka er, i hvilken sinnesstämning de kommo mig att fullgöra dessa redan i och för sig så heliga och så högtidliga förrättningar."

Långvarig blef emellertid ej denna Godets första prästerliga tjänstgöring. Våren 1838 erhöll han nämligen en kallelse från kronprins Wilhelm af Preussen (sedermera kejsar Wilhelm I) att blifva lärare för hans son Fredrik Wilhelm, hvars guvernant hans moder var.

Redan under Godets första vistelse i Berlin hade modern för honom framkastat sin önskan, att han skulle blifva hennes efterträdare, när prinsen behöfde manlig lärare. Godet hade emellertid bedt henne att icke hos höga vederbörande göra någon häntydan i denna väg. Men en annan hade sett honom hos modern oeh hade honom i minne. Det var dåvarande kronprinsessan, sedermera kejsarinnan Augusta, och enligt hennes vilja kallades Godet till guvernör för sonen. Godet sände då ett bref till kronprinsen, hvari han framställde sina grundsatser särskildt med afseende på prinsens religiösa och moraliska uppfostran. Med hänsyn till hvad han genom modern visste om de höga föräldrarnas tankar, hade han föga anledning att vänta ett afslag med anledning af sitt bref. Icke utan oro tänkte han på möjligheten af ett sådant. Svaret blef emellertid gillande och sedan äfven den kyrkliga myndigheten tillstyrkt saken och beviljat Godet tjänstledighet, afreste denne för andra gången till Berlin, dit han anlände hösten 1838 och där han stannade till hösten 1844. Det vore af stort intresse att kunna närmare skildra Godets verksamhet såsom lärare för den blifvande kejsaren, om utrymmet medgåfve det.

Vore det nog sagdt, att han visade sig fullt vuxen det ansvarsfulla varfvet. Den brefväxling, som fördes mellan Godet och hans höge elev alltifrån hans afresa från Berlin till dess den senare afled som Kejsar Fredrik II, bär ett vackert vittnesbörd om Godets inflytande på honom och om det förtroendefulla förhållande, som städse rådde mellan Godet och hans höge lärjunge. Det torde vara sällsynt, att

en lärare vågar allt framgent i sina bref titulera en sådan lärjunge helt enkelt "min käre prinsu och — sedan denne blifvit kejsare — "min högt älskade kejsare". Om lärjungens ställning till Godet vittna hans alltid förtroliga, ödmjuka och tacksamma bref, hans besök hos Godet i hans hem, som han gästade i all enkelhet, hans önskan att under hvarje resa i Schweiz få träffa sin forne lärare, hans och hans gemåls förtroliga meddelanden till Godet om sin förlofning etc. Vackra bevis på sin erkänsla för Godet gåfvo och de kejserliga föräldrarna, af hvilka modern städse underhöll en flitig brefväxling med honom. Det är intressant att läsa om ett senare besök, som Godet på deras begäran aflade i Berlin, där han mottogs med den största vänlighet, fick äta middag alldeles ensam med sin forne elev efter att förut hafva mottagits helt förtroligt af gamle kejsar Wilhelm, som, då Godet vid afskedet tackade honom för allt, svarade: "det är inte Ni, som skall tala om tacksamhet; det är vi, som äro skyldiga er tacksamhet. Ni får återse Fritz i morgon, och det skall glädja er att se hvad Ni åstadkommit. Farväl."

Huru fängslande äro icke de bref som växlades under Fransk-tyska kriget mellan Godet och prinsen, som alltid med den största beredvillighet lyssnade till de förböner Godet gång efter annan men aldrig utan önskad påföljd fällde för schweizare, som voro bosatta i Frankrike och åstundade att lämna landet.

Vi kunna ej neka oss att meddela ett och annat från kejsar Fredriks sista tid och från tiden närmast efter hans död. Se här ett utdrag ur ett bref till Godet från prinsen under hans sista sjukdom och vistelse i San Remo.

"Jag befaller allt hvad mig angår i Guds hand, som i sin barmhärtighet skall afgöra mitt öde, så som honom täckes. Jag har redan så ofta under mitt lif varit utsatt för

faror och svårigheter, hvarur jag räddats genom hans nåd, att jag i denna stund förtröstar på honom såsom alltid, sägande: "Ske hans vilja". Min belägenhet för tillfället är visst mycket påkostande, däruti har ni rätt, och denna långvariga afskildhet från kejsaren likasom från de offentliga angelägenheternas medelpunkt trycker mig mera än någonsin. Men Gud allena vet, hvartill dessa offer tjäna och enär vi icke kunna göra något däråt, är detta ett skäl till att undergifvet böja oss för hans rådslut — ■——-

Efter några meddelanden om sin familj och några hals-ningar till Godets maka och barn tillägger prinsen: "Och nu farväl, käre vän, låt mig blott ännu en gång upprepa för er, att min ödmjukhet inför Herren lika som min undergifvenhet för honom äro alldeles sådana som Ni redan kände hos mig, då jag ännu var barn och anförtrodd åt er. Det är för lifvet jag tecknar mig

Eder trofaste och hängifne vän
Fredrik Wilhelm."

Man torde erinra sig, att den höge patienten mottog specialisternas utslag om hans sjukdom med ett lugn, som de betecknade såsom hjältemodigt. Så länge det var möjligt, skref Godet då och då till den sjuke. Den 16 juni 1888 mottog han följande telegram:

"I min gränslösa smärta gå mina tankar till er. Ni skall förstå hvad jag lider; edert hjärta skall också blifva förkrossadt; ty Ni älskade honom och Ni begråter honom såsom vi.

Victoria
Kejsarinna, Drottning af Preussen."

Vi anföra till sist följande bref till Godet, skrifvet från

Baden och vittnande om de känslor, Godet ingifvit sin forne lärjunges föräldrar:

"Min käre professor Godet, det är fjorton dagar sedan vi ledo vår oersättliga förlust! Sant kristliga ord sådana som edra hafva lindrat den tysta smärta, som hvilar tungt öfver mig; jag tackar eder därför af allt mitt hjärta och moderligen — vare det nog sagdt.

Eder lärjunges undergifvenhet för Guds vilja och hans mod under allt lidande äro ett arf af ert inflytande, för hvilket Gud skall hålla eder räkning. Jag tackar er för de tjänster ni gjort oss under gångna dagar lika som för dem Ni gör oss nu genom er fromhet. Jag tackar er särskildt för all den hjälp, för hvilken jag står i tacksamhetsskuld till er lika som till er mor.

Jag återställer de porträtt, Ni låtit mig återse, då jag icke vill beröfva er denna skatt, och bifogar ett af min stackars sons sista porträtt. Gud vare med eder.

För lifvet er tacksamma
A(ugusta)."

Tilläggas må, att Godet efter kejsar Fredriks död på begäran nedskref en kort teckning af sin höge lärjunge, som offentliggjordes i en tysk tidning och finnes aftryckt i lefnadsteckningen.

Det säger sig ju själft, att Godet på samma gång han samvetsgrant ägnade sig åt sin hufvuduppgift, som icke alltid var lätt, äfven begagnade tillfället att fullfölja sina teologiska studier i Tyskland och att han umgicks hos många framstående teologer och prästmän. Han fick äfven tillfälle att en gång under dessa år sommaren 1843 besöka hemlandet och åtföljdes då bland andra af sin trolofvade, den förut

nämnda Caroline Vautravers. Förlofningen eklaterades dock först efter hans återkomst till Berlin på hösten samma år. Den lille prinsen gratulerade Godet med följande ord: "Jag är så glad att Ni har ännu en att tycka om. — Men tänk, om jag skulle tycka om er mindre nu?" "Å", inföll prinsens kamrat Rudolph vonZastrow, " hjärtat blir större och större". Prinsen bad honom gifta sig snart: "Jag ber er därom", sade han, "kanske det kan ske i jul, det vore så vackert."

I oktober 1844 återvände Godet till sitt land, till stor saknad icke blott för den höga familj, inom hvilken han verkat utan ock särskildt för alla de studenter från Neu-châtel, som vistades i Berlin och för hvilka han varit en rådgifvare och vän. Omedelbart före återresan firade han sitt giftermål. Och nu trädde han på allvar i hemlandskyrkans tjänst. Han erhöll vid afresan af preussiska konungahuset en lifstidspension samt blef preussisk hofpredikant i Neuchåtel med särskildt arvode såsom sådan.

I ett följande häfte skola vi meddela ett och annat om prästen och universitetsläraren Godet, och sedan skildra hans sista tid och hans död samt i korthet karaktärisera hans personlighet.

Gustaf Montan.

---

[1] *Frédéric Godet* (1812—1900). D'après sa correspondanee et d'autres documents inédits par *Philippe Godet*, Neuchâtel Attinger Frères 1913.

Ur den konservativa teologins historia. Del 3: Textkritikens fader, Johan Albrekt Bengel. Artikel av Oscar Haglund, med några kommentarer av Lars Larsen

(Följande artikel fann jag i Bibliskt månadshäfte, Nr. 7, 1937, s. 222-223, som jag läser i just nu på Kungliga Biblioteket:)

Johan Albrekt Bengel

Av Oscar Haglund, fil.mag. och teol. cand.

Främst bland den württembergska pietismens män var Johan Albrekt Bengel. Denne har betytt så mycket, att vi måste dröja något vid hans person och verk. Härom skriver kyrkohistorikern dr. Lundin bl.a.:

Född 1687 i ett prästhem ett par mil från Stuttgart bestämde Bengel sig tidigt för den prästerliga banan. Vid universitetet i Tübingen var den Heliga skrift hans käraste studium, och Speners skrifter befäste honom i den övertygelsen, att kristendomen framför allt är en hjärtats och livets sak. I denna sin praktiska uppfattning stärktes han ytterligare under ett besök i Halle, där han kom i beröring med Francke. Fördomsfri mer än flertalet av sina samtida sökte han tillägna sig det goda, som han kunde inhämta även på icke-lutherskt håll.

Till stor välsignelse för sin landskyrka beklädde Bengel en längre tid ämbetet som överlärare och predikant vid ett prästseminarium, sedan såsom prost och slutligen såsom konsistorialråd i Stuttgart, där han avled 1752. Genom sina teologiska arbeten har han sträckt sitt inflytande långt utöver sitt lands och sin samtids gränser.

Bengels teologi grundar sig på den Heliga skrift och är sålunda vad man i motsats till såväl en ensidigt dogmatisk och konfessionell som en mystisk och rationalistisk teologi kallar **bibelteologi.** I sitt bibelstudium handlar han efter de av honom uppställda reglerna "Lägg intet in i Skriften men hämta allt ur den och lämna icke kvar något av det, som ligger i den!" och "Lämpa dig helt efter texten och tillämpa hela texten på dig!" Bibelordet behandlar han med den djupaste vördnad. Han är "realist", låter de bibliska verkligheterna få vara verkliga och vill icke, att de förflyktigas, "förandligas", i mer eller mindre vackra idéer. Genom sin kritiska upplaga av Nya Testamentets text (1734, samma år som vår lagbok) lade han i Tyskland grunden till den bibliska textkritiken *). För den rätta förståelsen av dess innehåll fick hans **Gnomon Novi Testamenti** **), ett resultat av 20 års forskningar, epokgörande betydelse.

Bengel såg i den Heliga skrift ej endast en uppbyggelsebok utan ock en framställning av människosläktets historia från tidernas början till dess slut, nämligen betraktad som gudomlig frälsningshistoria. Särskilt intresserade det profetiska ordet honom, i synnerhet Uppenbarelseboken. Vida kraftigare än Spener gör han härvid gällande Skriftens lära om ett kommande tusenårsrike. Han lät emellertid, såsom många andra i synnerhet efter honom, förleda sig till djärva tydningar och kronologiska uträkningar. Så t.ex. beräknade han det tusenåriga rikets inträde till den 18 juni 1836. Dock måste man förvåna sig över den siareblick, varmed han skådade in i framtiden. Han tecknade icke blott i stora drag det inbrytande upplysningstidevarvet utan förutsade ock det västerländska (tyska) kejsardömets slut, omkring år 1800 (det inträffade 1806), uppkomsten av ett franskt kejsardöme och de tyska biskopsdömenas sekularisering.

Bland Bengels många lärjungar må i främsta rummet nämnas **Magnus Friedrich Roos** (död 1803), vilken förvärvade stort anseende som själasörjare och predikant i äkta biblisk anda på en tid, då en urvattnad kristendom eller en öppen förnekelse gjorde sig bred i kyrkan. Hans **Dagliga morgon- och aftonbetraktelser** och lilla **Bönbok** brukas ännu mångenstädes i vårt land.

Artikeln slut.

Tillägg av Lars Larsen: Jag har den glädjen att meddela att man kan vara mycket konservativ exeget/bibelforskare och samtidigt tro på universalismen, läran om allas slutliga frälsning, apokatastasis. Detta är Bengel ett bevis på, som höll sig till denna lära i hela sitt författarskap. För bekräftelse, se denna tyska Wikipedia-artikel om pietismen, där det står:

"Wichtige „Väter" des württembergischen Pietismus wie Michael Hahn, Johann Albrecht Bengel und Friedrich Christoph Oetinger vertraten die Allversöhnung (apokatastasis pantōn)."

På svenska: "*Viktiga 'fäder' till Württembergpietismen som Michael Hahn, Johann Albrecht Bengel och Friedrich Christoph Oetinger förespråkade allförsoning (apokatastasis pantōn)."*

Min kommentar: "Allförsoning" är en synonym till "universalism", allas slutliga frälsning. Att Bengel var universalist, är allmänt bekant inom teologernas kretsar, det är ingen debatt om detta.

Varför finner man mycket konservativa och bibeltrogna exegeter och bibelforskare tro på universalismen? Sådana som nu först Bengel, men också, från kyrkans första tid Theophilus av Antiokia (120-183 e.Kr.), Origenes, Hieronymus, Johannes Chrysostomus, Theodorus av Mopsuestia, och från de senaste århundrandena August Tholuck, Andrew Jukes, Marvin Vincent, E.W.Bullinger (att han trodde på det, är lite oklart, men han lär ha lutat mot universalismen strax före hans död, enligt denna artikel), E.F.Ströter, Charles Pridgeon, A.E.Knoch, Wilhelm Michaelis, Louis Abbott och George Sidney Hurd? Jo, därför att universalismen finns överallt i Bibeln!

*) **Textkritiken** arbetar på att klarlägga, vad som är den ursprungliga och riktiga bibeltexten; sålunda något helt annat än **bibelkritiken**, vilken

kritiserar själva den enligt handskrifterna riktiga textens innehåll och bestrider dess sanning.

**) Fingervisning i Nya Testamentet. Verket är översatt till svenska och finns i B.M:s bibliotek.

Ur den konservativa teologins historia. Del 4: Var E.W.Bullinger universalist?

E.W.Bullinger (1837–1913) var en engelsk kalvinistisk anglikansk prästman och bibelforskare, och den första företrädaren för det som kallats "ultra-dispensationalismen".

Han var otroligt lärd i de bibliska språken och bibelforskning. Denna artikel (en dödsruna) om honom skriver följande:

"Dr. Bullinger was, by common consent, one of the most learned men of his day in the ancient languages of the East—the tongues in which the Bible was first written. His Greek Lexicon established the reputation of its author as a scholar of the highest order, and his contributions to general theological literature are invaluable both to the student in divinity and to the ordinary reader of the Word of God."

Kring 1906 kom Bullinger i kontakt med Plymouthbrodern, bibelöversättaren och bibelutgivaren A.E.Knoch (1874-1965), som var universalist (1). Dessa två influerade varann, särskilt i slutet av Bullingers liv.

Bullinger var extremt konservativ. Men han hade vissa märkliga teorier. En av dem var ultra-dispensionalismen i länken ovan, och en var att Jesus inte dog på ett kors, utan på en påle, precis som Jehovas Vittnena tror. Och dessutom att det var **fyra** rövare som korsfästes med honom, inte två. Han förnekade också evolutionsläran, och trodde på biskop James Usshers (1581-1656) gamla, klassiska beräkningar att jorden skapades på sex **bokstavliga** dagar **år 4004 före Kristi födelse** (det tror jag också!). Han trodde att jorden var platt (slik vissa extremt konservativa kristna även i vår tid tror! Det kallas "flat earth theory"), och hade stark tro på numerologi och talmystik i Bibeln, samt trodde på "Gospel Constellationalism", att Gud gav mänskligheten namnen på himlakropparna helt i början av mänsklighetens historia, och att dessa skulle vittna om Kristus och frälsningen.

Det sägs allmänt att Bullinger trodde på annihilationismen, att de onda skall förintas till slut. Men det är här det blir spännande. Ty han var i slutet av sitt liv under stark påverkan av universalisten A.E.Knoch. Vissa säger att Bullinger strax före sin död lät sig överbevisa om universalismen, via Knoch. Jag har läst bevisen för detta, och finner dem övertygande. Man kan studera dem i denna pdf-artikel. Det verkar ha gått till så, att Bullinger var på väg att helt och fullt omfatta universalismen, men bara hans död hindrade honom att gå ut med detta i offentligheten. Därför bestrids detta också av vissa, att han skulle ha blivit universalist strax före sin död. Men i länken ovan kan du studera bevisen.

I denna Reddit-post i r/ChristianUniversalism: "My Frustration(s) With David Bentley Hart", finner man följande diskussion längre ner, som är karakteristisk (UR betyder Universal Reconciliation):

drewcosten
•för 4 år sen

Thinkers, scholars, and Bible teachers I would recommend, who knew the truth of UR (some of them), would be the following: A.E. Knoch (Concordant Publishing), Clyde Pilkington (StudyShelf), E.W. Bullinger (The Companion Bible—though he did not subscribe to UR, but annihilationism), Gary Amirault (Tentmaker), and L. Ray Smith (Bible-Truths), George MacDonald, Hosea Ballou, John Wesley Hanson, Adlai Loudy, and Charles Welch (CharlesWelch.net—close friends with E.W. Bullinger).
I could be wrong, but I think Charles Welch was an Annihilationist, not a Universalist.

TheLastSisyphus
TS•för 4 år sen
He was, which is why I attached him to Bullinger. Apologies for not being clear there.

drewcosten
•för 4 år sen
Ah, no worries.
Also, I believe Bullinger probably actually did become a Universalist before he died, thanks to the influence of AE Knoch, but it wasn't heavily publicized (although, again, I could be mistaken).

(1) Se denna bok av Knoch för bekräftelse. En enkel inledning till Knochs universalism, kallad "Concordant Christian Universalism", finns här, publicerad av den Knochs rörelse som han lämnade efter sig.

Ur den konservativa teologins historia. Del 5: "Aion-mannen", den självlärde filologen Louis Abbott

När det gäller grunden för vår tro på "Alltings Återställelse", det som på Nya Testamentets grekiska kallas "apokatastasis panton", så är den väldigt stabil och grundad och jordad, med mycket starka och lärda fundament. Den inte bara grundar sig i en känsla för rättvisa och tro på Guds kärlek, plan och allmakt, såsom inte bara tron utan **även förnuftet** kan fatta det, utan dess grund i Bibeln är också extremt väl förankrad. Eller vad sägs om att en mycket konservativ och lärd tysk professor i Nya Testamentets exegetik, Wilhelm Michaelis (1896-1965), gav ut en bok om ämnet, 1950, då han var 54 år gammal, alltså i sin bästa ålder, då intellektet ännu är oförstört av ålder, och att han då hade bakom sig 20 år som professor i NT-exegetik vid Berns universitet (ett anrikt universitet i Schweitz' huvudstad), och över 30 års akademiska forskningar i Bibeln? Det bästa av allt är att han inte bara var konservativ enligt vår nutida standard, av det relativa slag man idag kan vara om man kallas konservativ, utan han var lärjunge till den ännu på sin tid mycket konservative (på 1800-talet var man **verkligen** konservativ om man kallades konservativ) Theodor Zahn (1838-1933)! Och att han verkade som NT-exeget på en tid då kunskaperna i grekiska ännu var på en otroligt hög nivå, i hela samhället. På 70-talet började förfallet här, genom att grekiskan slopades från skolorna, så gott som alla skolor utom universiteten. Då blev plötsligt kunnandet i grekiska väldigt mycket sämre, på kort tid. Men ännu på Michaelis' tid var alltså standarden mycket hög, så ock på universiteten, där läget idag är eländigt. Detta är en väldigt viktig insikt.

En annan professor från vår egen tid med mycket stora meriter, som kan gå i god för att apokatastasis har sin grund i Bibeln, är patristikern Ilaria Ramelli (f. 1973). Hon har skrivit jätteverket "*The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament To Eriugena*". Utgiven på Brill, 2013. **Detta jätteverk är på hela 912 sidor**.

Sen kan vi gå vidare och vidare. Till denna lista på mycket lärda damer och herrar, som kan göra vår grund stabil, måste vi ta med en mycket konservativ och självlärd herre: Amerikanen **Louis Abbott** (1915-1996), som jag kallar "Aion-mannen", av orsaker som skall framgå längre fram. Han gick också i skola på en tid då man ännu lärde sig grekiska i alla skolor. Vilket gav honom en god grund för sina senare självstudier. Han tog också grekiskakurser från Moody Bible Institute och Loyola University. Än idag kan man lära sig nytestamentlig grekiska på dessa två institutioner, du ser det om du googlar.

Louis Abbott tog tidigt emot Jesus. Han var bara 13 år gammal när det hände, det var 1928, och han sparades för mycket synd på så sätt. Han valde att bli pastor, och verkade sedan som pastor en tid.

Men en vacker dag hände det något som skapade en kris i hans liv, en kris som skulle leda till att han avsade sig pastorsämbetet. Jo, en av hans församlingsmedlemmar utmanade honom kring hans tro på det eviga helvetet. Denna medlem menade att det inte fanns stöd för denna tro i Bibeln. Louis Abbott ville nu själv undersöka saken, om det verkligen förhöll sig så, och studerade Bibeln och grundtexten noga och flitigt **i tre år**, för att få klarhet. Vet du vad? Efter tre år ansåg han sig besegrad, och gav den där församlingsmedlemmen rätt. Nej, han kunde inte finna läran om evigt helvete i Bibeln. Han hade lärt ut en villolära i sin församling, om mänsklighetens yttersta öde. Och så kunde han inte vara pastor längre, utan drog sig tillbaka (såhär är det i USA i många kyrkor) till ett liv i bibelstudier. Han tog grekiskakurser på skolorna jag nämde, ja även på andra skolor. Han blev mycket kunnig i grekiska. Så kunnig, att han en vacker dag insåg att han behövde lära sig själv, att vad som kunde ges av skolorna, inte var nog längre. Och så började han ett självstudium i grekiska och hebreiska, som kom att pågå i 50 år. Under denna tid byggde han den stabila grund för apokatastasisläran som han sedan kom att sammanfatta i boken "An Analytical Study of Words", som gavs ut efter Abbotts död av *Bible Student's Press* (se bokens sida på Amazon här), och som också kan läsas gratis på *Tentmakers* hemsida, en bok som länken ovan med bokens namn, anger. Den var ursprungligen på 78

täta sidor. Gary Amirault, som grundade universalistsajten Tentmaker, fick Abbotts tillåtelse att publicera boken på sin hemsida, gratis för alla. Amirault kände Abbott personligen, och gjorde en serie intervjuer på YouTube med honom, strax innan hans död. De kan ses gratis här (en playlist på YouTube).

Abbott byggde under 50 år upp ett gediget bibliotek med litteratur särskilt kring den nytestamentliga grekiskan, och särskilt det man kallar "referenslitteratur". Detta bibliotek var i ämnet grekiska och hebreiska mer omfattande än vad man kunde hitta i många teologiska skolor. Det innehöll tusentals bibliska referensböcker och teologiska böcker överlag (över 3000). Gary Amirault fick några av bibliotekets grekiskaböcker av Abbott. Och Gary förvånades över att se att de var fulla av anteckningar. Han skriver:

"Louis has given me some of the books in his personal library. On the inside cover, he would put the date he finished the book and note the pages on which he made notations. I am amazed at how many reference books he has read. Most people, including scholars usually use these kind of books to look up a subject when needed. they usually do not read these kinds of books from cover to cover making notes along the way. But that is how Louis read many of these very difficult books." (från denna sida)

Men aldrig fick Abbott någon anställning som grekiskalärare eller erbjudanden om bokkontrakt, under sin livstid (ingen bryr sig heller om mina encyclopediska kunskaper i kyrkohistoria och Bibeln, jag känner med dig, Louis!). Hans livsverk blev istället att ge världen en stadig grund för apokatastasisläran, och **detta jobb ger jag honom det allra högsta vitsord i.** Han klarade detta verk utmärkt. Och man märker också hans oerhörda lärdom i hans bok "An Analytical Study of Words". Denna bok är viktigare än de flesta böcker om nytestamentlig grekiska. Ja, den är helt central för att förstå Bibelns budskap.

Jag vet nästan inte om någon viktigare exegetikbok än den.

Bokens viktigaste budskap är hur man ska översätta ordet "aion", det som i gammalsvenskan motsvaras av ordet "**eon**" (ett ord härlett ur dess grekiska motsvarighet, och ett ord som fallit ur vårt språk, men som säger mycket om dess grekiska motsvarighet! Det ordet ger Abbott rätt!!!), i nutida svenska av "tidsålder". Gary Amirault yttrade att han trodde inte det fanns någon som hade studerat ordet "aion" mer än Abbott (se nere på denna sida). Och Abbott kom fram till att det inte finns ringaste tvivel om att man haft fel då man i de flesta bibelöversättningar översätter "aion" med "evighet", och "aionios" med "evig". Den rätta översättningen av "aion" är "eon" eller "tidsålder", och "tidsålderlig" för "aionios". Detta blir bortom all tvivel, när man studerar Abbotts bok. Bara én kan tävla med honom i kunskap om dessa ord, och det är universalistpastorn John Wesley Hanson i en bok från 1875. Hans oerhört ingående studie av det ordet, bekräftar allt som Abbott sagt.

Ur den konservativa teologins historia. Del 6: Den moderna vetenskapliga bibelkommentarens fader, H.A.W.Meyer

Om man vill få en föreställning om hur skickliga teologerna i gamla dagar var på grekiska, kan man gå till jätteverket *Critical and Exegetical Commentary on the New Testament* av tysken Heinrich August Wilhelm Meyer (1800–73), som inte bör beblandas med den engelske helgelsepredikanten F.B.Meyer (1847-1929), som också var en flitig bibelkommentator (se denna guldgruva), dock inte i vetenskaplig, utan enbart i uppbygglig anda. Detta ovannämnda verk av H.A.W. Meyer finns på den oerhört omfattande bibelsajten Bible Hub i sin helhet, på engelska, och kan läsas här, med en inledande kortbiografi om Meyer, en kortbiografi som är lite torr och långrandig och inte så levande och anderik. Andra artiklar om H.A.W. Meyer som finns på nätet, är den svenska Wikipedia-artikeln om honom, som kan läsas här (baserar sig på en gammal artikel i Nordisk Familjebok från början av 1900-talet), och den engelska Wikipedia-artikeln, som kan läsas här.

Meyer föddes år 1800 i Gotha, Tyskland, på en tid då romantiken var i sin fullaste blom. Fadern var skomakare. Meyer började studera teologi 1818 i Jena, en mycket viktig universitetsstad för romantikerna, och valde senare, 1822, prästbanan. Han avancerade sedan ända till superintendent (en slags biskop) i Lutherska kyrkan i Hannover 1841. Under hela sin tid som präst och biskop, arbetade Meyer på sitt jättekommentarverk, och den fullbordades aldrig, utan han nådde fram till Filemonbrevet, och verket fullbordades av exegeterna Gottlieb Lünemann (1819–1894), Johannes Eduard Huther (1807-1880) och Friedrich Düsterdieck (1822-1906).

Meyer var också en skicklig latinist, som 1830 publicerade en latinsk översättning han gjort av den Lutherska kyrkans bekännelseskrifter. Detta antyder hur konservativ han var. Han räknas som supranaturalist, som på den tiden betöd ungefär "de som håller fast vid det gamla", de

konservativa teologer som opponerade sig mot upplysningstidens rationalism bland teologerna såsom den särskilt kom fram i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. I hans kommentarverk märks konservatismen tydligt.

Första delen av kommentarverket, som Meyer arbetade på **i hela 40 år**, ända till sin död, och som aldrig blev färdig, publicerades 1832, då Meyer bara var 32 år gammal. Det var Matteusevangeliet, första delen i serien, vars första edition alltså gavs ut 1832. Går man till första editionen, på tyska, och ser vilken kunskap den vittnar om, är det förbluffande attt Meyer kunde så mycket redan som 32 år gammal, och det utan att vara professor, han var bara en vanlig präst, som sysslade med exegetik bredvid sin prästtjänst. Det här säger mycket om standarden på grekiskakunskaperna på den tiden. Ty Meyers kommentar håller än den dag idag, den är mycket läsvärd och ofta korrekt, än den dag idag. I slutet av denna artikel skall jag anföra en längre text med ett antal citat från kända teologer, som antyder hur högt värderad han är av andra kända teologer.

Men Meyer är inte dogmatisk i sin kommentar, och har ingen kyrklig agenda, utan vill, på ett kritiskt och skrupulöst sätt, såsom titeln till hans verk antyder, nå fram till **vad grundtexten säger**, samt den rätta läsarten, och sedan inget mer. Denna sida säger följande:

"In introducing the Meyer series in 1831, H. A. W. Meyer set the standard for subsequent commentaries, indicating that this commentary would exclude philosophical and ecclesiastical concerns and would concentrate on what the original authors meant in their own historical context."

1833, bara ett år efter att Meyer publicerat första delen av sin kommentar, gifte han sig, 33 år gammal.

Meyers kommentar är så bra, att den anses idag som citatet ovan antyder, som det verk som satte standarden för alla kommande bibelkommentarer, ja Meyer kan kallas "den moderna vetenskapliga bibelkommentarens fader" (mitt epitet). Det märks i hur hans kommentar har fått

flera uppföljare, där man bearbetat texten i Meyers ursprungliga kommentar kraftigt, ja i stort sett skrivit helt nya kommentarer, men ändå heter alla dessa kommentarer "Meyers kritisch-exegetischer kommentar über das Neue Testament". En sådan skrevs i slutet av 1800-talet, som Bernhard Weiss (1827-1918), en väldigt konservativ exeget, editerade, och skrev kommentarer i (se t.ex. denna sida), och en med början i mitten av 1900-talet, där bl.a. liberalteologen Rudolf Bultmann kommenterade Johannesevangeliet 1941 (se alla böckerna i denna serie här).

Meyers kommentar har den märkliga egenskapen, så alltför sällsynt i teologin, att den bygger broar mellan den tekniska kunskapen och fromheten. Meyers kommentar är både teknisk oerhört skicklig, och varm och from. Det kan man för övrigt också säga särskilt om 1800-talsexegeterna Frédéric Godets och Franz Delitzschs kommentarer. Det var vanligare förr.

Här kan man läsa Meyers kommentar på engelska på Internet Archive. På första sidan kan man läsa följande beskrivning av kommentarverket:

"A standard classical New Testament Bible Commentary on the Greek text of the highest order and influenced many others from Lange's to Alford's to many new works. A work worthy to be updated and revised and even abreviated for the public."

* * *

Denna forumpost av Phil D. på *"Puritan Board*" från 2020 har följande text:

"While I had a somewhat passing familiarity with Meyer as a New Testament commentator for some time, I initially had no reason to really pay much attention to him. But then about fifteen years ago I encountered this attention-getting remark by the eminent Presbyterian theologian Dr. B. B. Warfield (1851–1921):

For ourselves, we should be willing to hang the credit of this century's work in exegesis on the single commentary of Meyer on the New Testament. (*The Homiletic Review*, [New York: 1900], 39:201)

This certainly piqued my interest, so I looked into him a bit further and found out these basic facts:

Heinrich August Wilhelm Meyer (1800–73) was an evangelical German Lutheran who earned a Th.D. from the University of Jena, and served in several Lutheran pastorates. He later taught New Testament at the University of Giessen, and received an honorary Ph.D. from the University of Göttingen. He never seems to have sought, and in fact appears to have rather shied away from the limelight. Nevertheless, once his exegetical endeavors became known they were soon published and translated into several languages, including two English editions (one Scottish the other American, which do slightly vary).

Nor was Warfield alone in his praise of Meyer's exegetical abilities, as over the convening years I've come across quite a few other high compliments from among his 19th century peers, and from across the denominational spectrum:

Dr. William L. Kingsley; 1796–1882; Congregationalist; Yale Divinity School
Meyer is to be regarded as the leading commentator of the world. ...[He possessed] a knowledge of the Greek language unsurpassed by any of his contemporaries. (*The New Englander and Yale Review*, [1873], 32:738)

Dr. Talbot W. Chambers;1819–96; American Dutch-Reformed; editor-in-chief of *The Presbyterian and Reformed Review*
Meyer is the prince of exegetes. (*Meditations on the Bible Heaven*; [New York: 1886], 408.)

Dr. Charles Hodge; 1797–1878; Presbyterian; Principle of the Dept. of New Testament Studies at Princeton Seminary

Meyer is perhaps the ablest commentator on the New Testament of modern times. (*A Commentary on the Epistle to the Ephesians*, [New York: 1860], 20.)

Charles Spurgeon; 1834–92; English Baptist
A very learned Commentary...Meyer must be placed in the first class of scholars... (*Commenting and Commentaries*, [New York: 1876], 207.)

Dr. Charles Ellicott; 1819–1905; evangelical Anglican Archbishop
Meyer's work is highly accurate, perspicuous, and learned. (*A Critical and Grammatical Commentary on Ephesians*, [Boston: 1867], vi.)

Dr. Philip Schaff (1819–93; Presbyterian scholar and church historian
Meyer is the ablest grammatical exegete of the age. (*History of the Christian Church*, [Edinburgh: 1888], 1:332.)

Editorial board of *The Presbyterian Quarterly and Princeton Review*
No exegetical work is on the whole more valuable or stands in higher public esteem. As a critic Meyer is candid and cautious; exact to minuteness in philology; a master of the grammatical and historical method of interpretation. (Lyman Atwater, Henry Smith, eds., [New York: 1874], 3:185.)

Of course none of this is to suggest Meyer was infallible, or should be considered as a standalone… But I always find him useful and more often than not quite compelling. Overall, I think Meyer's greatest strength is his remarkable blend of knowledge (inclusive of comparing many other commentators), candor, and objectivity."

Ur den konservativa teologins historia. Del 7: "Heilsgeschichte-mannen" Oscar Cullmann

Vad som anses vara konservativt förskjuts hela tiden, i takt med att samhället rör sig längre och längre bort från sina gamla värderingar och sin gamla livsstil. Vad som idag anses konservativt, skulle ha ansetts liberalt på 1800-talet, osv.

Detta gäller också i teologins historia. Ett exempel på ett sådant fall, är den berömde schweiziske lutherske exegeten Oscar Cullmann (1902-1999), som i slutet av 1900-talet kallades den nytestamentliga forskningens "grand old man". Cullmann ansågs som konservativ på sin tid, men skulle ha ansetts som liberal i mitten av 1800-talet, bland annat p.g.a. sitt starka engagemang i Kyrkornas världsråd och den ekumeniska rörelsen. Alla verkligt konservativa teologer genom historien har opponerat sig eller skulle ha opponerat sig mot dessa två storheter.

Men låt oss ta med Cullmann i alla fall, eftersom han räknades som konservativ. Och ja, han var nog också relativt konservativ. Han var en av liberalteologen Rudolf Bultmanns (den kändaste liberalteologen i mitten av 1900-talet) främste vedersakare, och tog kraftigt avstånd från dennes existentialistiska bibeltolkning. I stället propagerade Cullmann för en realistisk bibeltolkning, som bejakade "den objektiva historien", och tog historien på allvar. Ja, **historien** var oerhört viktig för Cullmann. Han skrev en hel bok om Bibelns syn på historien, som hette "Christ and time. The Primitive Christian Conception of Time and History", som publicerades första gången 1950. Den blev en klassiker på området. I denna bok påstår Cullmann att det han kallar "heilsgeschichte" (ungefär "frälsningshistorien" eller "frälsande historia") är helt centralt för Bibelns världsbild, ja något som är så viktigt, att man inte kan förstå Bibeln utan detta. Att Gud är **historiens Gud** (detta får mig att tänka på den finske teologen Osmo Tiililäs bok "Historian Jumala", sv. "Histori-

ens Gud", som publicerades 1945, dvs. kring samma tider som Cullmanns bok). Att Gud har en historia med sitt folk, och verkar i historien, griper in i historien. Och Cullmann menade att Bibelns historiesyn är **lineär**. Han säger på ett ställe i sin ovannämna bok "*the symbol of time for Primitive Christianity as well as for Biblical Judaism and the Iranian religion is the **line**, while in Hellenism it is the **circle**."* Enligt Cullmann är Bibelns historiesyn helt främmande för filosofi och metafysik. Han säger i boken:

"The New Testament knows only the linear time concept of Today, Yesterday, and Tomorrow; all philosophical reinterpretation and dissolution into timeless metaphysics is foreign to it. It is precisely upon the basis of this rectilinear conception of time that time in Primitive Christianity can yield the framework for the divine process of revelation and redemption, for those kairoi which God in his omnipotence fixes, for those ages into which he divides the whole process. Because time is thought of as a progressing line, it is possible here for something to be «fulfilled»; a divine plan can move forward to complete execution; the goal which beckons at the end of the line can give to the entire process which is taking place all along the line the impulse to strive thither; finally, the decisive mid-point, the Christ-deed, can be the firm hold that serves as guidepost for all the process that lies behind and for all that lies ahead."

Bibelns historiesyn börjar, enligt Cullmann, med en Skapelse och ett Fall, och slutar med en Förlossning och en Fulländning. I mitten av denna frälsningshistoria är "Jesushändelsen", som ger hela denna historia dess mening, och är dess grund och fundament. Detta är bara möjligt om historien uppfattas lineärt. Ty bara en linje kan ha en mittpunkt.

Vad är detta om inte klassisk konservativ teologi? Det är inget nytt. Redan den tyske teologen Johann Christian Konrad von Hofmann (1810–1877) pratade om detta, med början 1841, i sin bok "*Weissagung und Erfüllung im Alten und Neuen Testamente. Ein theologischer Versuch"* (sv. "Profetia och uppfyllelse i Gamla och Nya Testamentet. Ett teologiskt försök").

Någon metafysisk tidlöshet känner Bibeln inte till, enligt Cullmann, ty dess begrepp "evig" (grek. aionios) betyder inte ändlös tid, utan **tidsålder**, eller också är det ett *kvalitetsbegrepp*, som kvalificerar något, inte gör det ändlöst i tid. Dvs. begreppet "evigt liv" skulle då kunna betyda "himmelskt liv", eller "den kommande tidsålderns (tusenårsrikets) liv".

* * *

Men nu till några biografiska data om Cullmann. Han var verkligen en mann som kunde sina saker, som har de rätta meriterna för att kunna skriva de böcker han skrev:

Cullmann föddes 1902 i Strasbourg (då i Tyskland) och studerade klassisk filologi och teologi vid seminariet där. År 1926 accepterade han en tjänst som biträdande professor, **som bara 24-åring**, vilket torde vara nära rekordet.

År 1930, **som bara 28-åring**, utsågs han till professor i Nya Testamentets exegetik, och 1936 började han även undervisa i den tidiga kyrkans historia, och 1938 i båda ämnena på Basels reformerta seminarium. År 1948 accepterade han att undervisa i teologi i Paris på Sorbonne samtidigt som han fortsatte i Basel. Han avgick från båda tjänsterna 1972. Inte bara i historieteologin skrev Cullmann en klassiker, utan även på kristologins område. 1959 publicerade han en oerhört viktig bok i ämnet på engelska "*The Christology of the New Testament*" (det tyska originalet kom ut redan 1957), där han med användande av hela sin encyclopediska exegetiska lärdom, påvisade att Nya Testamentet verkligen lär att **Jesus är Gud**, men att denna utsaga inte skall förstås på det sätt som den senare grekiska teologiska spekulationen tänkte sig, den som var så vanlig bland de grekiska kyrkofäderna, nej, den skall inte förstås på ett filosofiskt sätt överhuvudtaget, utan denna utsaga, att "Jesus är Gud", kan enbart förstås i ett "heilsgeschichte-sammanhang", och får sin mening bara utifrån detta sammanhang.

"Heilsgeschichte"-begreppet var så viktigt för Cullmann, att jag kallar honom "Heilsgeschichte-mannen". Det finns många teologier där ute,

såsom t.ex. "befrielseteologin" (Boff och Gutiérrez), "Gud-är-död-teologin" (Hamilton och Altizer) och "Hoppets teologi" (Moltmann), men Cullmann lade definitivt grunden för "Heilsgeschichte-teologin". Cullmann fick många lärjungar, bl.a. Rudolf Bohren, Lukas Vischer, Felix Christ und Antonio Ambrosianio.

Cullmann gjorde, som sagt, en stor insats i ekumeniken, bl.a. för att öka förståelsen katoliker och lutheraner emellan, men han opponerade sig mot en enda världskyrka, utan ville ha "unity in diversity".

Han var konditionalist, alltså försvarade teorin om själssömnen mellan döden och uppståndelsen, att själen/anden sover mellan döden och de dödas uppståndelse på den yttersta dagen.

Han dog 1999, hela 96 år gammal.

Ur den konservativa teologins historia. Del 8: Den lärde tyske exegeten Theodor Zahn

Teologer och uppbyggelseförfattare har aldrig fått nobelpriset i litteratur. Det säger något om vad man prioriterar i vårt samhälle. Detta trots att dessa har producerat utsökt litteratur. Helgelseförkunnaren F.B.Meyer är ett exempel på detta.

Men filosofer har fått. Jag tänker då på filosofen Rudolf Eucken, som fick det 1908, Henri Bergson som fick det 1927, Bertrand Russell som fick det 1950, och Jean-Paul Sartre som fick det 1964. Tänk, hela fyra filosofer har fått det, men aldrig någon teolog.

Men den teolog som kanske kommit närmast att få nobelpriset i litteratur, var den tyske lutherske exegeten Theodor Zahn (1838-1933). Han blev nominerad till nobelpriset i litteratur tre gånger, 1902, 1904, 1908 (se denna sida).

Tyska teologer är väldigt lärda. De blir ofta kända p.g.a. lärdom, inte p.g.a. inspiration och andefullhet. Så var det med Theodor Zahn. Han var nog den lärdaste teologen på sin tid, och också den kanske kändaste. Kanske bara Harnack och Ritschl kan tävla med honom här. Otaliga har hänvisat till Zahn i litteraturen, ända in i vår tid. Den svenske wikipedia-artikeln om Zahn skriver:

"Zahn arbetade i en konservativ tradition och var uppskattad för sin lärdom och grundlighet, något som kan ses på den mängd referenser till hans verk som ges i samtida litteratur."

Missionsförbundaren, teologen Bruno Nyström, som översatte ett litet verk (Inledning till Nya Testamentet) av Zahn, säger i förordet att Zahn var den nytestamentliga exegetikens främsta namn på sin tid. Den också väldigt lärde exegeten David Hedegård (1891-1971), som också var med

och översatte samma verk, säger att han var sin tids kändaste teolog. Det kan nog stämma.

Zahn var också en av de mest konservativa teologerna på sin tid, och att just **David Hedegård** översatte honom, talar sitt tydliga språk, då Hedegård var en av vårt lands mest konservativa teologer på sin tid. Zahn försvarade äktheten av **alla** nytestamentliga skrifter, och hade detta högt på sin agenda. Att just en av de mest konservativa teologerna samtidigt var den mest kända, säger något om teologiklimatet i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Jag sade en gång till någon att på 1800-talet var de flesta teologer konservativa, än. Trots de moden som kom och gick. Ty det var många modeflugor som gjorde mycket väsen av sig, men satte föga avtryck på de utexaminerade prästerna och deras predikningar, som för det mesta var konservativa, än så länge.

Zahn var otroligt produktiv, och av allt han skrev, publicerades **hela 16 000 sidor i tryck**. Hans *Einleitung in das neue Testament* (två volymer, 1897–1900; tredje editionen, 1906–07; engelsk översättning, *Introduction to the New Testament*, tre volymer, 1909), var nog det största och lärdaste verket i sitt slag. Och kanske har ingen ännu överträffat det i detta hänseende.

Han gav också ut ett digert kommentarverk över hela Nya Testamentet, och skrev själv i detta verk kommentarerna till Matteusevangeliet (3:e upplagan 1910), Lukasevangeliet (1913) och Johannesevangeliet (2:a upplagan 1911), Galaterbrevet (1905, 2:a upplagan 1907), Romarbrevet (1910) och Uppenbarelseboken (1924). Alla stora, digra tegelstenar, i vackra gamla band. Men dessa tillhör Zahns mest oläsliga verk, och kräver mycket av läsaren. I sin kortfattade inledning till Nya Testamentet, den som Nyström/Hedegård översatte, är han enkel, ren och klar.

Tyvärr har Zahn den yrkesskadan som många tyska teologer delar med honom, både förr och nu, att han ofta i sina skrifter är tungläst. Jag smakade t.ex. på hans Romarbrevskommentar på tyska (jag kan tyska), och fann den oläslig. Detta är tyvärr något som överdriven lärdom förorsa-

kar. T.o.m. den relativt folklige tyske teologen Jürgen Moltmanns huvudverk "Theology of hope" (1964) fann jag oläslig. Och detta en otroligt känd klassiker i teologins värld! Man skall inte gå så djupt som fackteologerna går, det är onaturligt och helt emot Guds skapelseordning. De går ner i ett "rabbit hole" som ingen ände har, och begraver inspirationen i onatur och dunkelhet, precis som Schelling, Hegel och Marx gjorde, alla oläsliga.

Zahn var Erlangenteolog, och som sådan också lärjunge till Erlangenteologen Johann Christian Konrad von Hofmann (1810-1877), som också är oläslig. Zahn dog också i Erlangen, hela 95 år gammal.

Liksom sin lärare Hofmann, betonade också Zahn begreppet "*Heilsgeschichte*" ("frälsningshistoria"), såsom också den nyligen avhandlade Oscar Cullmann gjorde, som mycket troligt även var djupt influerad av Zahn, om inte direkt, så indirekt. De skrev båda på tyska.

Zahn föddes i Moers, i Rhenlandet, i den tyska delstaten Preussen. Han studerade teologi i Basel, Erlangen och Berlin, och fick sin första professur i teologi i det lärda Göttingen, 1871. Han hade också kortare tider professurer i Kiel och Leipzig.

Zahn var både patristiker (forskare om kyrkofäderna) och kanonforskare, dvs. specialiserad på forskning om det nytestamentliga kanon. Han publicerade en hel del kanonforskning.

I sin kommentar till Uppenbarelseboken gjorde Zahn sig känd som en försvarare av annihilationismen, så långt mitt minne stämmer, och jag minns det ganska tydligt. Det är väldigt remarkabelt att en så lärd nytestamentlig exeget kan komma till konklusionen att Bibeln lär de ondas slutliga förintelse (andra väldigt lärda annihilationistiska exegeter som verkligen har specialiserat sig på Nya Testamentet och dess grekiska är John Stott, John Wenham, Richard Bauckham, Basil F. C. Atkinson, G. B. Caird, E. Earle Ellis och Ian Howard Marshall).

Även N.T.Wright har lutat åt denna position, och i Sverige har vi pingstteologen Anders Gärdeborn som tror detta (se här), även han mycket lärd exeget, som framför allt har verkat för konservativ skapelsetro.

Annihilationismen är en slags mild form av universalismen, en slags "universalism light", ty även den tror att allt ska bli återupprättat. Det finns flera former av annihilationism, och en av dessa har även jag förespråkat en gång, och kanske ännu gör, en form som dock inte har handlat om en total förintelse av de ondas existens, utan att de tillintetgörs och blir något helt Annat, för oss okänt. Men mer om detta i mina tidigare blogginlägg i ämnet, som du kan hitta på mina bloggar under de rätta kategorierna.

Ur den konservativa teologins historia. Del 9: Helgelserörelsens kändaste teolog R.A.Torrey

Helgelserörelsen, mina andliga rötter (min moderförsamling Smiths vänner är en direkt förlängning av 1800-talets Helgelserörelse, mycket mera så än Helgelserörelsens barn Pingströrelsen), hade också sina lärda teologer. Exempel på sådana var Charles G. Finney, Asa Mahan, T.C.Upham, A.J.Gordon och den vi skall behandla idag, Reuben Archer Torrey (1856-1928).

Men dessa teologer var alltid väldigt folkliga, och skrev för folket, inte för teologerna och universiteten. Trots att de var väldigt lärda. De var ofta uppbyggelseförfattare, och stoltserade aldrig med sin lärdom, utan levde som de lärde, levde sin teologi, som var en hjärtats teologi, en hjärtats bildning, mycket mer än en huvudets teologi och huvudets bildning.

R.A.Torrey var doktor i teologi, det blev han 1889, och hade t.o.m. en tid doktorsstudier i Tyskland, på Erlangens anrika teologiska fakultet, för de mycket kända exegeterna Franz Delitzsch och Theodor Zahn. Ett år varade dessa studier, men de gjorde outplånligt intryck på Torrey. Det sägs om Torrey: "*...that he daily read the Bible in four languages, having a good working knowledge of Greek and Hebrew*." (från början av denna artikel). Så han kunde sin teologi.

Men man kan säga som så, att om T.C.Upham var Helgelserörelsens lärdaste teolog, så var Torrey dess kändaste teolog.

Torrey var en av de första författare jag började läsa som nyomvänd sommaren 1997, då jag ännu vr tolv år gammal. Det var hans bok "Bönnen" (så heter den på norska, den jag läste var en upplaga från 90-talet. I en svensk översättning och en upplaga från 1966 heter den "Så bör du

bedja"), som var bland de första kristna böcker jag slukade begärligt efter min omvändelse, ty jag förälskade mig i den kristna litteraturen, och särskilt helgelserörelsens litteratur. Jag slukade också Torreys bok "Den Hellige Ånds dåp" (som jag fann i just denna norska upplaga som länken visar, på svenska hette den "Dopet i den Helige Ande", länken går till en upplaga från 1974).

Men den sistnämnda boken var helt central för Pingströrelsen, helt från början. Den gavs ut för första gången 1895, och pingstväckelsen nästan bygger på den, så viktig blev den. Den blev också helt grundläggande för min egen teologi. Jag läste den som 12-13-åring.

Men Torrey blev aldrig själv pingstvän. Han höll sig till Helgelserörelsen, som pingsväckelsen avvek från, mer och mer, trots att den var Helgelserörelsens dotterkyrka. Torrey menade att Andens dop var till för helgelsen och för att få full seger över synden (så har också Smiths vänner det), medan Pingströrelsen betonade mer att andedopet är till för att få kraft till tjänst och till att vittna om Jesus. Torrey kunde heller aldrig acceptera pingströrelsens syn på tungotalet. Han förklarar sin syn på detta i denna artikel från 1913.

Den i karismatikens historie lärde prästen och teologen Michael Harper (1931-2010) säger följande om skillnaden mellan Torrey och pingströrelsen:

"So what was original about the Pentecostals? Were they not simply continuing in the Finney-Torrey tradition?

It is important to see that where these former teachers differed from the Pentecostals was not so much in what they believed about the baptism in the Spirit, but rather what they believed it was for. The nineteenth-century teaching was clear: the baptism in the Spirit was to give victory over sin. The Keswick Convention has always stressed that, though they later moved away from second blessing teaching.

But Pentecostals introduced a new emphasis: the purpose of the baptism in the Spirit was 'power for service'; with the stress on speaking in tongues, there was a shift in emphasis to worship. Power to worship and witness to others about Jesus has always been the hallmark of the Pentecostal movement and its emphasis in relationship to the baptism in the Holy Spirit, rather than personal holiness and victory over sin."

(från denna artikel)

Jag håller med. Var pingströrelsen avvek från sin moderrörelse Helgelserörelsen, var särskilt i att de slutade betona helgelsen och vikten av seger över synden. Smiths vänner, särskilt i hur de skiljde och skiljer sig, än idag, från pingströrelsen, kan vittna om detta.

* * *

Även Helgelserörelsen gav upphov till bibelskolor och teologiska högskolor. Oberlin College var en, startad 1833 av Finney. Torrey var en riktig skolman, och var med och fick igång två teologiska högskolor, Moody Bible Institute (startad 1886 av D.L.Moody) och Los Angeles Bible Institute (startad 1908, blev senare Biola University).

Men kändast är Torrey som väckelseevangelist. Han reste hela jorden runt och höll väckelsekampanjer, ofta med sångaren Charles M.Alexander, som sjöng väckelsesånger. Särskilt Torreys kampanjer i Storbritannien är kända, och en av dem, som hölls i Cardiff, i Wales, var med och startade väckelsen i Wales, enligt min åsikt historiens heligaste stora väckelse. Man kan kanske säga att Torrey var en av de mest effektiva väckelsepredikanterna historien skådat. Under en femårsperiod beräknas det att över 100 000 människor blev frälsta på Torreys möten. En av dem var väckelseevangelisten Oswald J. Smith (1889-1986), som också han i sin tid blev en av historiens mest effektiva väckelseevangelister. Han blev frälst på ett av Torreys möten 1906. Genom att han blev frälst, blev verkan av Torreys väckelsepredikningar bara så mycket större.

Torrey var, såsom folk i Helgelserörelsen ofta var, gräsrotsekumen. Han skämtade ofta att han var "Episcopresbygationalaptist!" Men han hade

nog inte haft något till övers för vår tids etablerade ekumenik, den var helt främmande för hans bibliska, konservativa ande.

Torrey var en bönens man. Han badade i bön, och var med och gav upphov till en stor internationell böneväckelse, som i sin tur lade grunden till väckelsen i Wales och pingströrelsen. I denna böneväckelse bad man särskilt för väckelse, och man fick sitt bönesvar när väckelsen i Wales och pingströrelsen kom 1904-1906.

Han var en flitig skribent, som skrev ca. 40 böcker. Han var också en av de tre redaktörerna till bokserien "The fundamentals" (se också en svensk artikel om denna bokserie, här), som i sin tur gav upphovet till namnet "fundamentalist", som betecknar ungefär "bibeltrogen ärkekonservativ".

I sin tidiga ungdom, under sina teologiestudier vid Yale Divinity School, som fullföljdes 1878, var Torrey liberalteolog. Men senare, under sin studietid i Tyskland 1882, och jag tror han påverkades mycket till detta av de tyska teologerna Delitzsch och Theodor Zahn (som han studerade under), blev han extremt konservativ, och förblev det sedan hela sitt liv. Torrey kan betraktas som ärkefundamentalist, men det var en andefull fundamentalism, som inte var dömande och hård, utan ren, klar och himmelsk. Det finns en enkelhet och renhet i Torreys teologi, som leder till förtröstan och vila, med himmelska frukter, som man inte kan säga om många liberalteologer.

Ett av Torreys huvudverk, "Vad Bibeln lär" (originalet publicerades 1898), som också finns på svenska, och som jag läste i redan som 13-åring (mina föräldrar hade den i sitt bibliotek, eller var det på deras vind jag hittade den?), är ett standardverk i konservativ frikyrklig teologi, och är en stor samling bibelord, ordnade i teman, som går igenom alla Bibelns huvudteman. Den är på över 500 sidor i den svenska översättningen, en riktig diger bok. Jag minns särskilt en sak jag läste i denna ljuvliga bok, som gjorde mycket stort intryck på mig. Och det var att Jesus **är underordnad** Fadern. Att den treenighetslära som ställer Fadern, Sonen och Anden jämsides varann, är falsk och obiblisk. Denna Torreys

lära är viktig, och jag har den med mig än den dag idag, och den bestämmer min tro på Jesus. Jag tror Jesus är Gud, men på ett hemlighetsfullt sätt, där han är underordnad Fadern. Förståndet kan inte fatta detta, det är för högt.

Torrey betydde oerhört mycket för min moderförsamling "Smiths vänner", både i dess början och senare, och detta ser man av att Johan Oscar Smith, Smiths vänners grundare, hade en lång artikelserie av Torrey (var det på 20-talet? Rätta mig om jag har fel), i Smiths vänners norska tidskrift "Skjulte Skatte". Artikelserien hade rubriken "Bibelens guddommelige auktoritet", som jag tror är tagen från denna bok av Torrey, vars original publicerades 1899.

Ur den konservativa teologins historia. Del 10: Minnesord öfver den tyske exegeten Adolf Schlatter, af Oscar Haglund. Med tillägg av Lars Larsen.

(Detta blogginlägg är skrivet in här från *Bibliskt Månadshäfte*, Nr. 8, 1938. s.268-269, som jag läser i just nu på Kungliga Biblioteket. Författaren är Oscar Haglund:)

Adolf Schlatter +

"Den 19 maj slutade teologie doktorn och professorn Adolf Schlatter sitt långa och betydelsefulla jordeliv. Långt utanför de teologiska fackkretsarna var hans namn aktat och älskat. Det är därför alldeles som sig bör, att några rader ägnas hans minne.

Adolf Schlatter föddes i St: Gallen (Schweitz) år 1852 den 16 augusti och uppnådde sålunda den höga åldern av nära 86 år. År 1881 blev han privatdocent och år 1888 e.o. professor i Bern, samma år ord. prof. i Greifswald, 1893 i Berlin och 1898 i Tübingen.

Schlatters teologiska gärning faller huvudsakligen inom Nya Testamentets område. Efter H.Cremers död blev han den mest bekante representanten för den biblisk-teologiska riktningen i Tyskland ("biblicismen").

Omfattande är S:s teologiska författarskap. I Sverige är han väl mest känd genom sitt Nya Testamente med förklaringar, vilket verk utkommit på Lindblads förlag. Detta är emellertid kvalitativt sett ej det bästa, som han har skrivit. Tidigare översattes till vårt språk hans "Inledning till Bibelns böcker". Bland hans skrifter må vidare nämnas: "Der Glaube im N.T:" (1885, därefter flera uppl.), "Zur Topographie und Geschichte

Palästinas" (1893), "Die Theologie des N.T:s" (1903-1910) samt det särskilt värdefulla arbetet "Israels Geschichte von Alexander dem Grossen bis Hadrian" (1901, flera uppl).

Under sina forskningar har Schlatter bemödat sig om att grundligt sätta sig in i den nytestamentliga samtidsmiljön och har på ett alltid förtjänstfullt och ej sällan epokgörande sätt låtit den sålunda utvunna kunskapen belysa, vidga och korrigera det teologiska kunskapsstoffet. Betecknande för hans ställning till Bibeln är följande, som berättas om honom:

Då han gjorde sin vederbörliga uppvaktning för den minister, som föreslagit hans utnämning, hälsade denne honom med dessa ord: "Ni är alltså den professorn, som står på Bibelns mark!" Schlatter svarade: "Nej, Ers Excellens, jag står inte **på** Bibeln utan **under** Bibeln."

Det kunde därför icke undgås, att den liberala teologiens representanter intogo en synnerligen nonchalant hållning till Schlatter och hans arbete. När denne redan för många år sedan på grund av sina undersökningar leddes till antagandet av ett arameiskt eller judiskt ursprung för det fjärde evangeliet, nedgjordes detta antagande med bitande hån och föraakt. Detta torde ha verkat nedslående på Schlatter, men när efter kriget andra forskare (t.ex. Burney i England och Odeberg i Sverige) uppvisade antagligheten för att icke säga riktigheten av hans förmodanden, upplivades han härav till förnyat intensivt vetenskapligt arbete, som avbröts först med döden. Hans under senare år skrivna kommentarer till N.T.:s olika skrifter ha vunnit ett särskilt erkännande och ingå bl.a. i kursen till nytestamentlig exegetik vid Lunds universitet.

Till slut må nämnas, att Adolf Schlatter icke fördes in i sin akademiska läraregärning av rent "akademiska" grunder. Fastmer var det sådant, som trängde sig på honom i hans praktiska arbete. Han måste där konstatera en ständigt fortsatt utarmning av hjälpmedel för bibelundervisningen. Därför kom han icke heller att begynna sin akademiska läraregärning förrän i sitt 30:de levnadsår. Han drevs därtill av en inre åstundan att öppna Ordet för kyrka och folk. Och härtill hade han en särskild kallelse av Herren, som också på ett särskilt sätt hade utrustat honom för denna

uppgift. Och om nu i Tyskland pågår en förnyelse av bibeltron efter den ödsliga Ritschl-Harnackska vintern, så torde Schlatter ha betytt mycket härför. Herren vare tack för denna gåva! Och måtte Han nu och för framtiden giva oss många sådana lärare, vilka ställa sig helt **under** Ordet, för att från detta med "makt och myndighet" meddela den kunskap, som är den ojämförligt viktigaste!

Citat slut.

Tillägg av Lars Larsen:

Adolf Schlatter (1852-1938) var en berömd schweizisk luthersk teolog. Han föddes av pietistiska föräldrar, och studerade teologi och filosofi i Basel och Tübingen mellan 1871 och 1875, varefter han genomförde doktorsstudier, som ledde till professorsbefattning, om vilket redan har sagts nog.

Schlatter var främst bibelteolog och nytestamentlig exeget, men verkade också en hel del som dogmatiker och lite grann också som filosofisk skriftställare. Som dogmatiker och filosof var han tidigt i sitt liv påverkad av den katolske filosofen, teologen och teosofen (den äldre teosofin, den som fanns innan Blavatsky och Teosofiska samfundet kom) Franz von Baader (1765-1841), och delade hans betoning på naturmystiken och skapelseteologin.

Schlatter var under hela sin akademiska karriär som en konservativ motsvarighet och antagonist, kanske den kändaste av alla dessa, till den kände liberalteologen Adolf von Harnack (1851-1930). Bara Theodor Zahn kunde tävla med Schlatter i berömmelse som konservativ nytestamentlig exeget.

Schlatter vare oerhört produktiv som författare, och publicerade under sin karriär mer än 400 populära och vetenskapliga skrifter. Ett sådant verk som han publicerade, var hans folkliga kommentar till hela Nya Testamentet (se den tyska versionen här i en ny upplaga) ursprungligen i 3 band, 1887–1910. Den översattes också tidigt till svenska, och jag

hade tredje delen, en diger bok på över 1000 sidor, vackert inbunden, i mitt bibliotek en gång. Schlatter gav också ut en fackvetenskaplig nytestamentlig kommentarserie, se här, som dock inte blev fullständig.

I boken "*The Nature of New Testament Theology. The Contribution of William Wrede and Adolf Schlatter*" (2009), skriver den engelske teologen Robert Morgan följande: "*Schlatter ... was considered a conservative, and is perhaps the only 'conservative' New Testament scholar since Bengel who can be rated in the same class as Baur, Wrede, Bousset and Bultmann*".

Av sin tids mer kända teologer stod han Hermann Cremer och Martin Kähler närmast, men skilde sig från dem genom ett starkare inslag av reformerta tankegångar.

Vid sidan av litteratur om Luther, var Adolf Schlatter den teolog som var mest läst av den antinazistiska teologen och aktivisten Dietrich Bonhoeffer. Trots detta faktum, är det helt klart att Schlatter föll för den nya nazistiska, "tyska" kristendomen som kom med nazismen på 30-talet, ja han flirtade med den öppet, och dog innan han fick se vilka ohyggliga konsekvenser denna hade. Boken "A Very Damning Truth: Walter Grundmann, Adolf Schlatter, and Susannah Heschel's The Aryan Jesus" (2012) säger mycket om detta, och är ett stort bakslag för tysk konservativ teologi. I slutet av denna engelska Wikipedia-artikel om Schlatter finns också ett viktigt sammandrag av dennes relation till nazismen.

Schlatter är ett exempel på hur aktningsvärda intellektuella kunde falla för nazismen, sådana man aldrig kunde tro det om, ett faktum som stämmer till eftertanke och besinning.

Ur den konservativa teologins historia. Del 11: Adventistteologen Uriah Smith

Året 2011, i början av sommaren, var jag med om en märklig händelse i Stockholm, under en "psykos" jag hade då. Jag fick en stor gammal bok av Adventistkyrkan i Stockholm, en bok som var från början av 1900-talet, och var mycket tjock och bastant, mycket skickligt och vackert inbunden, och hade utsökta, otroligt vackra illustrationer, både på pärmen och inuti. Det var i sanning en stor och läcker bok, som lockade till läsning. Jag bar den till St.Clara kyrka, och knackade på en mindre dörr där. Jag hade tänkt ge boken till St.Claras lilla bibliotek. En vaktmästare öppnade dörren, och såg på boken. Innan jag hade hunnit överräcka den till honom, och sagt att det var en gåva från mig, bara ryckte han boken ur mina händer, och försvann. Han trodde kanske jag hade stulit boken, för den var så utsökt och vacker och dyrbar, och jag var hemlös på den tiden, vilket han nog visste allt. Jag såg den boken aldrig mer.

Denna vackra bok var "Daniels Profetia och Uppenbarelsen", av Uriah Smith (jag tror den jag hade fått tag i var en upplaga från 1907), en av adventismens största teologer någonsin, som levde 1832-1903. Denna bok var den viktigaste han skrev, och var också en av de kändaste adventistklassiker som någonsin sett dagens ljus, och överträffades i berömmelse bara av den stora adventist-profetissan Ellen Gould Whites skrifter. Jag har den i en nyare upplaga hos min vän Leif Boström.

Den här boken av Smith hade en otroligt ljuvlig utstrålning. Jag kan känna, väldigt starkt och klart, den andliga utstrålningen som böcker avger, det är en Andens nådegåva jag har. Ofta stämmer utstrålningen, det jag uppfattar med min andes ögon, när jag lär känna boken närmare.

Uriah Smith var en lärd, andefylld och mångsidig man. Något av andan från gamla tidens universalgenier låg över honom. Han var både skollärare, teolog, poet, tidskriftsredaktör, författare, psalmdiktare, uppfinnare och gravör. Han har rekordet inom adventiströrelsen i hur lång tid man

är redaktör för deras huvudtidskrift "Review and Herald". Han blev redaktör som 23-åring, och hade posten **i nästan femtio år**, hela sitt liv.

Men nu till några biografiska bakgrundsfakta:

Uriahs Smiths familj var "milleriter". Uriahs syster Annie R. Smith var en tidig sjundedagsadventistisk poet och psalmdiktare.

Som tolvåring var Uriah med om "The Great Disappointment", då adventistpionjären William Millers (1782-1849) datum för "uppryckandet", 22.10.1844, slog fel. Samma år, som tolvåring, kort efter att han döpt sig, blev Uriahs ena ben amputerat, över knäet, p.g.a. en infektion. Senare i livet uppfann han en protes med flexibla knä- och fotleder, och fick patent på uppfinningen.

Kanske p.g.a. dessa två dramatiska händelser, profetians felslagning, och amputationen, förlorade Uriah intresset för religion, och blev världslig. Han utbildade sig till skollärare.

När Uriah bara var 20 år gammal, 1852, och jobbade som skollärare, blev han adventist, dvs. då accepterade han adventisternas lära. Det skedde på en konferens i adventrörelsen, och det var tal av Ellen Gould White och hennes man James White som frälste honom, tal där de förklarade orsakerna till "The Great Disappointment". Detta gick rakt till Uriahs hjärta, och frälste och förvandlade honom.

1853 publicerade adventisternas förlag, the "Review and Herald Publishing Association" med sitt förlagshus i den lilla staden Battle Creek, Uriahs första bok - en 35 000 ord lång dikt med titeln “The Warning Voice of Time and Prophecy".

1874, som 42 år gammal, blev han välsignad till pastor i adventistkyrkan. Han blev sedan också samma år den första läraren i Battle Creek College (som idag heter Andrews University) i Michigan, som han hjälpte till att grunda. Han gav sedan regelbundet bibelklasser i denna skola. Denna skola var adventisternas första högre läroverk, och är idag

adventisternas främsta universitet, dit det kommer adventistiska elever från hela världen.

Battle Creek i Michigan var på 1800-talet bara en alldeles liten stad, och är det fortfarande, idag bor där bara drygt 50 000 invånare.

Uriah sågs ofta haltande nerför gatorna i Battle Creek med sin käpp och sin protes, som han hade p.g.a. amputationen i sin barndom.

Han var ett original. Adventistledaren W. A. Spicer berättar följande roliga historia om Uriah (från denna sida):

“As a boy I always passed Elder Smith’s editorial room in the old Battle Creek Review and Herald office with somewhat of awe: for there was a notice on the door in dark purple-colored ink and in large letters:

‘Editor’s Room.
Busy? Yes, always.
If you have any business,
Attend to your business,
And let us attend to our business.’ "

Något av Uriahs originalitet kom fram i hans verksamhet som uppfinnare. Han uppfann många ting, varav den märkligaste kom 1899: en idé till en tidig form av bilen, en uppfinning som kallades "Horsey Horseless", och denna bil hade ett konstgjort hästhuvud av trä fäst vid fronten av bilen, med hästhuvudet pekande framåt, och detta var för att inte skrämma hästarna som kom emot på vägen. Såhär såg bilen ut:

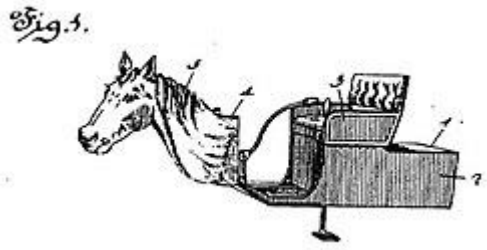

Uriah Smith kände adventisternas stora profetissa Ellen Gould White (1827-1915) mycket väl, men läxades upp av henne ibland, vilket man kan läsa om under rubriken "**Relationship to Ellen White**" i denna Wikipedia-artikel. Ellen var fem år äldre än Uriah.

Smith var känd för sin torra humor och sin litterära talang. Han gifte sig med Harriet Stevens och fick fyra söner och två döttrar med henne, alltså sex barn. Han kunde försörja sin familj och ge den ett bekvämt liv med de pengar han tjänade genom att patentera sina uppfinningar.

Som teolog var Smith för religionsfrihet. Han var pacifist och var mot slaveriet. År 1888 var det en häftig debatt kring adventistledarna Alonzo T. Jones' and E.J. Waggoners syn på rättfärdiggörelsen av tro allena (beskriven kort i inledningen till den Wikipedia-artikel om Waggoner som jag länkat till nyss), något som bland adventister kallas "The 1888 Message", och handlar om att Jones och Waggoner menar att den lag som nämns i Galaterbrevet 3:24-25, som var vår tuktomästare, den lag som ska tukta oss till Kristus, inte är något annat än den moraliska lagen. Smith opponerade sig i början mot deras syn, men efter ett par år ändrade han sig, och slöt upp om dem.

Smith skrev orden till fyra psalmer: "O Brother Be Faithful", och "O Happy Day", och "Passed Away" och "Dark Is The Hour". Minst tre av dessa är med i flera sångböcker. Uriah deltog också i arbetet med flera andliga sångböcker.

När Uriah var ca. 71 år gammal (vissa säger 70), dog han av en stroke en morgon på vägen till sitt kontor i sin tidskriftsredaktion i Battle Creek. Inte länge innan dess, samma år, 1903, brann hela adventisternas förlagshus i Battle Creek ner till marken. Uriah lät inte denna händelse förmörka sig.

Det var två stora katastrofer för adventisterna på kort tid.

De sista orden Uriah skrev, fanns i hans ficka när han dog. De var ämnade för att talas av honom vid adventisternas generalkonferens 1903. Slutet av texten löd såhär:

"*I am with you in the endeavor to send forth in this generation this gospel of the kingdom, for a witness to all nations. And when this is completed it will signal the coronation of our coming king, Yours In The Blessed Hope, Uriah Smith."*

Här är en längre biografisk artikel om Uriah Smith på engelska.

Ur den konservativa teologins historia. Del 12: Norges stora "åndshövding", helgelseförkunnaren Ole Hallesby

När jag var tretton år gammal, och nyfrälst, och var förälskad i kristna böcker, var vår familj en gång på julfest hos min bror Jakobs lärare Margareta Öfverström. Jag hade för vana att alltid kolla på folks bokhyllor när jag besökte dem, och gjorde det också hos Margareta. Mina ögon for över böckerna i hennes bokhylla, och stannade för en bok som kändes som att den hade extra andlig värme.

Det var Ole Hallesbys (1879-1961) bok "Från bönens värld" (1). Jag blev inte besviken när jag läste den. Hallesby sa bl.a. att bönen var "*hjärtats samtal med Gud*". Det gjorde oerhört stort intryck på mitt pojkhjärta, minns jag.

Jag kom sedan att läsa en hel del uppbyggelselitteratur av Hallesby, och det hade ett mycket stort inflytande på mig, och även på det att jag blev så helgelsebetonad som jag blev, och är, den dag idag. Omsorg om naturen och djuren, som varit mitt särmärke som ekoteolog, är bara en del av helgelsen.

Ole Hallesby var en norsk "**åndshövding**", med klar och stark, ja självklar auktoritet över det norska andelivet i ett helt halvsekel. Det finns ingen bra svensk översättning av detta norska ord "åndshövding". Vi säger inte "andeshövding". Men du förstår vad det betyder i alla fall.

Det låg något gammaltestamentligt över Ole Hallesby, han var som en gammaltestamentlig patriark. Ole hade också något av **gammalpietistisk** andlighet över sig. Låt mig ge en kort exkurs i pietismens historia, för att du ska förstå begreppet gammalpietist:

Pietismen kan, grovt sett, delas upp i tre sorter; gammalpietism, mainstreampietism (mitt eget begrepp, finner inget bättre) och radikalpietism.

1) I fenomenet **gammalpietismen** var man väldigt from och odlade personlig väckelseandlighet, men man var mer konservativ och sträng än statskyrkan, som även den var väldigt sträng på 1700-talet. Man hade ofta en **lagisk** andlighet, av tämligen gammaltestamentlig sort. Gammalpietismen var vanligast på 1700-talet, och blev sedan alltmer sällsynt, alltmed sekulariseringen, som den var en motpol mot, länge. Pehr Tollesson, Pehr Brandell, Lars Linderot, Jakob Otto Hoof, "Roparrörelsen" och Hans Nielsen Hauge hade alla gammalpietistiska drag. De kallades också gammalläsare.

2) **Mainstreampietismen, kallad bara "pietism", helt enkelt**. Pietismens grundare Philip Jakob Spener var av detta slaget. Man var from, ville reformera kyrkan, man ville ha en personlig väckelseandlighet, men man höll sig väl inom kyrkans ramar, och var, istället för mer sträng än kyrkan, ofta mer mild och barmhärtig än henne, med fokus på nåd, kärlek, förlåtelse, försoningen, det som i kyrkohistorien kallats "evangelisk". Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, C.O.Rosenius och nyevangelismen var exempel på mainstreampietism. Dessa senare kallades också "nyläsare". De frikyrkliga på 1800-talet hade ofta en nyläsar-andlighet.

3) **Radikalpietismen**. Här var man mycket mer radikal än statskyrkan och mainstreampietismen, och hade ofta mycket radikala åsikter, som avvek helt från kyrkoläran, såsom universalism, förnekelse av treenighetsläran, förkastande av barndop, osv. Martyrerna Lars Ulstadius och Thomas Leopold, samt Gråkoltarna och David Petander var exempel på radikalpietister. Jag tillhör denna tradition. Radikalpietisternas andlighet är ofta väldigt apokalyptisk, och har som sin första utgångspunkt mystikern Jakob Böhmes teosofiska skrifter, samt de tyska "spiritualisterna", från den radikala reformationen, som inte får förväxlas med de moderna spiritualisterna ("spiritisterna").

Men Hallesby, som var bondson från Aremark alldeles nära svenska gränsen i södraste södra Norge, började sin akademiska bana som liberalteolog. Det var kring tiden när han började studerade teologi 1897, som han miste sin tro. Detta tillstånd fortsatte fram till 1902. Han var under denna tid bara intresserad av det vetenskapliga. 1902, när han var i slutet av sina magisterstudier, upplevde han en radikal omvändelse, och blev ortodox pietist. Sedan, under åren 1904-1907 reste han runt som oavlönad predikant. Efter det genomförde han under ett par år sina doktorsstudier vid Universitet i Erlangen (han lyssnade troligen till Theodor Zahn!), och doktorerade förvånansvärt nog i filosofi, inte i teologi, 1909, på en avhandling om filosofen och estetikern Johannes Volkelt. Men Volkelt var konservativ, motståndare till positivismen, vilket kan förklara saken.

Samma år, 1909, blev Hallesby anställd som professor vid Menighetsfakultetet i Oslo, ett teologiskt fakultet som uppstod p.g.a. de konservativas reaktion mot den alltmer liberala teologiska fakulteten vid Oslo universitet.

Det finns få mycket lärda teologer som varit så from som Hallesby, vilket tog sig uttryck i talrika uppbyggelseböcker (han skrev alltsom allt 67 böcker!), som blev mycket lästa och älskade i hela Norden. Hans fru Mia Hallesby blev en känd författarinna av uppbyggliga, kristna historier för barn. Båda dessa, Ole och Mia, andas en helgelsefromhet som har beröringspunkter med Helgelserörelsen, och de var också mycket lästa bland folk från Helgelserörelsen på 1900-talet, sådana som Smiths vänner. Jag vet själv hur populär Hallesby kunde vara bland dessa, som jag växte upp med.

Hallesby var direkt influerad av Helgelserörelsen, inte minst genom sina djupa intryck av den tyske helgelse-helandepredikanten Dorothea Trudel (1813-1862) och hennes medarbetare och lärjunge Samuel Zeller (1834-1912) i Männedorf. Se det dokumenterat på tyska, här, på norska i den mellersta artikeln här. En berättelse om detta tog Hallesby med i själva sitt huvudverk "Från bönens värld", se senaste länken. Han såg Zellers handpåläggning och bön över sig som sin ordination till sin

lärarställning på Menighetsfakultetet. Ja, man kan knappast överdriva Zellers inflytande på Hallesby och hans utveckling till helgelseförkunnare, dokumenterad i flera av Hallesbys böcker.

Men här blir de kyrkohistoriska förbindelserna också sannerligen delikata! Hur helandeväckelsen på 1900-talet, som har sina rötter i Helgelserörelsen, har sitt ursprung bl.a. hos Trudel, särskilt med hennes lärjunge Charles Cullis (1833-1892, läs om hans besök hos Zeller här) som viktigaste länk, dokumenteras akademiskt här och här. Den tyska helgelserörelsen har överhuvudtaget sina rötter hos Trudel, Zeller och exorcisten/universalisten Johann Christoph Blumhardt (1805-1880, se om hans universalism här). Men man kan också se Hallesby som en senkommen Trudel-lärjunge, som förde över hennes helgelseandlighet till Norden, dock utan specifikt helandebetonande drag.

Hallesby blev med åren allt strängare i sin helgelselära, och var inte lite influerad av gammalpietisten Hans Nielsen Hauge (dokumenterat i hans svenska Wikipedia-artikel, och det är sant!), som var en influens från föräldrarna, som var pietister i Hauges anda. Hallesby var den främste förespråkaren för konservativ teologi och den främste motståndaren til liberalteologin och bibelkritiken, i Norge, ja kanske i hela Norden, under första hälften av 1900-talet. Ett exempel är att Hallesby fram till 1928 accepterade Luthers lära om att man får gifta om sig efter skilsmässa. Efter 1928 drog han detta tillbaka, och blev gammalpietist i dessa frågor.

Hallesby blev så konservativ, att han i sin kristna sedelära från 1928 menade att äkta par bör göra sitt samlag så lite behagligt som möjligt, för att undvika synd. Detta är en märkvärdig lära, men liknande tongångar har jag läst i den danske biskopen H.L.Martensens (1808-1884) stora etik.

Hallesby var så konservativ och reaktionär, att han uttryckte sympati för Mussolini och Hitler när de tog makten. Det skall dock sägas till hans ursäkt och försvar att han blev en mycket viktig stöttepelare för Norska motståndsrörelsen, i norrmännens kamp mot tyskarna, och blev en av krigets martyrer, då han blev arresterad för sin verksamhet mot tyskarna,

och satt hela **två år** i tyskarnas koncentrationsläger i Grini. Detta väcker sympati, utan vidare.

Hallesby hade gammaltestamentliga uppfattningar om krig och hämnd och dödsstraff (se mot slutet av hans norska Wikipedia-artikel för detaljerna), och blev kritiserad av den norska kristna författaren Ronald Fangen ((1895–1946, en känd Oxford-grupprörelse-man) för detta, som menade att dessa uppfattningar gav en alldeles fel gudsbild.

Hela denna konservatism kulminerade i den s.k. "helvetesstriden" på 50-talet, då Hallesby försvarade den traditionella läran om det eviga helvesstraffet gentemot universalisterna, som på den tiden särskilt räknade norske biskopen Kristian Schjelderup till sina anhängare. Denne blev Hallesbys häftigaste motståndare. Helvetesstriden blev till en oerhört ursinning debatt, som avsatte stora ringar på vattnet i hela Norden.

Man kan säga mycket om Hallesbys lagiskhet, men from var han, det kan man inte förneka.

(1) utgiven för första gången 1927 på norska, den jag hittade i Margaretas hylla var en gammal svensk översättning, kanske från 30-40-talet, om jag inte minns fel. Den kan läsas gratis på engelska här och på tyska här. Den är en riktig klassiker i Helgelserörelsens litteratur (ja, så räknar vi helgelsefolk det, jag är en av dem!), ja även specifikt i bönelitteraturen, eller litteraturen om bönen.

Ur den konservativa teologins historia. Del 13: Finska teologins stora konservativa apologet, "Finlands Hallesby" Osmo Tiililä.

(Det här inlägget är skrivet främst för mina bildade finska och finlandssvenska vänner, ty det kräver en del kunskap om kontexten)

Finsk kyrkohistoria är intressann. Jag kan en hel del om den. Den är mycket långt en historia om väckelserörelser. Det har sagts, och man kan nog också grovt sett säga att Finlands kyrkohistoria sedan 1700-talets slut kan sammanfattas i fem väckelserörelser: "rukoilevaisuus" ("bedjarrörelsen"), "herännäisyys" eller "körttiläisyys" ("de väckta"), "evankelisuus" ("den evangeliska rörelsen"), "lestadiolaisuus" ("laestadianer") och "viidesläisyys" eller "viides herätysliike".

Teologen Osmo Tiililä (1904-1972), som betytt mycket för mig, tillhörde den sista, "viidesläisyys", eller "den femte väckelsen", som startades av prästen Urho Muroma, och centrerade sig kring "Suomen Raamattuopisto" ("Finlands Bibelskola"), som grundades av Muroma 1940. Tiililä stod även bedjarrörelsen nära.

Urho Muroma blev "väckt" 1912 av den norske väckelsepredikanten Albert Lunde, som också ledde Finlands andra president Lauri Kristian Relander till frälsning, en av de få presidenter i världshistorien som varit "väckelsefrälsta".

Tiililä blev den kändaste försvararen av konservativ teologi i Finlands historia, hade vass tunga, var en stor apologet (han har av Erkki Ranta kallats "Finlands evangelisk-lutherska kyrkas sista egentliga apologet") , och blev en finländsk motsvarighet till den norske teologen Ole Hallesby, som jag behandlade i senaste delen av denna serie. Det har också sagts, av Emil Anton i denna artikel, att Tiililä var "Finlands C.S.Lewis",

och att han hade något av Joseph Ratzinger (påve innan påven Franciskus) i sig.

Tiililä var så konservativ, att han år 1962 utträdde ur Finlands Lutherska statskyrka i protest mot dess sekularisering och förvärldsligande, som han ansåg hade gått för långt. Han anslöt sig inte till något annat samfund efter utträdet. Det är ett ganska förtiget faktum, men faktum är att Tiililä försökte senare, år 1967, bli medlem i Katolska Kyrkan (se denna finska artikel från 2019), men försöket misslyckades. Tiililä var påverkad särskilt av de katolska teologerna Hans Küng och Karl Rahner. Trots att Tiililä var konservativ, hade han sinne för ekumenik, och då menar jag elitens organiserade ekumenik. Detta hade inte gått hem hos med Tiililä besläktade konservativa teologer som David Hedegård och Uuras Saarnivaara, som förkastade sådant i deras stora bok mot ekumeniken (som var den teologiska skrift som betytt mest för mig som tonåring). Även ärkebiskop Gustaf Johansson (1844-1930), som Tiililä också stod i lärjungeförhållande till, hade förkastat detta. Men **det** hade Tiililä dock, att han tog avstånd från de kristnas engagemang i politiken, lite som pingstvännen Sven Lidman gjorde det i striden mellan Lidman och Lewi Pethrus.

Det var prästen och teologen Erkki Niinivaaras (1907-1985) tunna bok "*Maallinen ja hengellinen"* ("Världslig och andlig"), och den debatt denna bok utlöste då den kom ut 1952, som var droppen för Tiililä, som fick honom att utträda ur statskyrkan. Tiililä var bokens fränaste opponent, och joinades i oppositionen av Urho Muroma och Kosti Kankainen. På Niinivaaras sida var främst biskop Eelis Gulin, teologen Sigfrid Sirenius och professor Paavo Virkkunen. Den konservativa teologen Timo Junkkaala skrev 2004 en lång artikel om varför Tiililä utträdde ur statskyrkan, och den kan läsas på finska här. Den är en del av det digra föreläsningsarkivet till Suomen Teologinen Instituutti ("Finlands Teologiska Institut"), Finlands kändaste konservativa teologiska tankesmedja, och arkivet finns här i sin helhet. Under min tid som byggmålarlärling 2000-2003 besökte jag ofta Suomen Teologinen Instituutti och dess spännande föreläsningar, och deras undervisning och digra bibliotek

blev ryggraden i min utveckling till konservativ teolog. Jag har alltid varit konservativ, trots att det inte kanske har verkat så alltid. Men även som världslig (jag har varit det i flera omgångar) var jag primitivist i min politiska och kulturella åskådning, vilket kan ses i mina skrifter från de tiderna.

Den digra frågan i Niinivaara-debatten var "lundateologin" ("lundilaisteologia"), och Luthers kallelsetanke, samt Luthers uppdelning av tillvaron i "ett andligt och ett världsligt regemente". Niinivaara ville revoltera mot Luther, göra allt till etik, göra teologin till objektiv vetenskap, göra vetenskaplig teologi oberoende av tron, så att vem som helst, även ofrälsta, kan bedriva teologi, försmå kristendomens karaktär av uppenbarelsereligion, och utplåna skillnaden mellan det andliga och det världsliga.

Tiililä ville i sin tur ha **en trons teologi**, och en **de pånyttföddas teologi.** Han var väckelsekristen, det bör ständigt betonas.

Tiililä arbetade 1939-1967 anställd som professor i dogmatik vid Helsingfors universitet. Åren 1945-54 var han dekanus för teologiska fakulteten där. Tiililä var främst Antti J. Pietiläs teologiske lärjunge, och han skrev också en tjock biografi om Pietilä; "*A.J.Pietilä. Kiistelty kirkonmies* (1972)". Jag hade denna bok i mitt bibliotek som 13-åring, jag fann den på fars vind. Den var dock för svår för mig den gången. Tiililä såg också mycket upp till den konservative tyske teologen Karl Heim. Han var också influerad av J.T.Beck (1804-1878), särskilt via "beckianen" Gustaf Johansson.

Tiililä var en mycket produktiv författare. Hans litterära produktion omfattar över 80 titlar (Raimo Mäkelä kallar honom "Finlands produktivaste teolog"), bland annat flera böcker som handlar om väckelserörelserna och kyrkans kris samt det stora arbetet *Systemaattinen teologia* ("Systematisk teologi", 2 band, 1951–1954). Hans bok *Kirkon kriisi* ("Kyrkans kris", 1962) är ett av den finska polemiska religiösa litteraturens mest uppmärksammade arbeten, där han gör upp med kyrkans sekularisering, något som också ledde till hans utträde ur statskyrkan.

Det gavs också ut, postumt 1993 (enligt denna artikel kom boken dock ut redan 1965), en tankebok, full av aforismer, som heter *Teologin tie: mieleenjäänyttä ja mietteitä (*"Teologens väg, minnen och reflektioner"). Jag minns att jag fick tag i den i min tidiga ungdom, och fann den oerhört ljuv, djup och **salt**. Den tyckte jag var det bästa Tiililä hade skrivit.

Tiililä var också en mycket omtyckt talare, som samlade stora åhörarskaror. Han var ett original, som gick sin egen väg, hade väldigt egna och personliga åsiker och hade få efterföljare men många lyssnare. Ett exempel på hans originalitet var att han "kehotti lukemaan ”ennen muuta harhaoppisia kirjoja, koska niistä oppii eniten"" (från denna artikel, på svenska lyder det: "han manade folk att läsa framför allt villolärande böcker, ty av dessa lär man sig mest"). I sin bok "*Oma pääsiäiseni"* (1967, på svenska "Min egen påsk") berättar han om en mystisk himmelsk **syn** han haft, jag läste den delvis och den gjorde stort intryck på mig. Den visar vilken ovanlig och **from** teolog Tiililä var, genuint väckelsekristen på alla sätt och vis. I detta besök i himlen såg Tiililä bl.a. Ole Hallesby och Nathan Söderblom (ärkefiender på jorden) vandrande arm i arm, vilket är i sanning väldigt märkligt.

Den konservativa teologen och kyrkohistorikern Timo Junkkaala, Eero Junkkaalas bror, publicerade 2004 en biografi på över 800 sidor om Tiililä, som hette "Osmo Tiililä -protestantti" ("Osmo Tiililä - protestant")

Av Tiililäs lärjungar idag kan särskilt Timo Eskola och biskop Eero Huovinen nämnas. Emil Anton menar att Tiililä hade Eero Huovinens anda, bara att Huovinen är mer mjuk, och att Tiililä hade Eskolas vasshet.

Tiililä dog 1972, ensam i sina åsikter, och ganska bitter, "som en tragisk gestalt" har det sagts. Ingen konservativ teolog efter honom når upp till hans nivå i dignitet och lärdom och **auktoritet**, inte ens Huovinen, bröderna Junkkaala eller Timo Eskola. Han har kallats "superteolog". Som teolog stod han på en internationellt hög nivå, i klass med de lärdaste och bästa tyska dogmatikerna. Men han är ganska glömd i dagens finska teologi. Ofta läses han bara av de mest konservativa.

Tiililä menade att kyrkan hade förlorat det väsentliga genom att fokusera för mycket på det jordiska och världsliga. Detta var hans livs budskap till kyrkan. Som hans livs motto kan följande ord av honom nämnas: "*Kirkko on olemassa sen tähden, että täällä kuollaan*" (på svenska: "Kyrkan finns till därför att man dör här").

Ur den konservativa teologins historia, del 14: "Sveriges Hallesby och Tiililä", biblicisten och bibelöversättaren David Hedegård

Om man ska gå till riktigt, riktigt konservativ teologi, s.k. "ultrakonservativ teologi", då stöter man förr eller senare på David Hedegårds (1891-1971) namn. Han har kallats, av Lars Olof Olsenius, "*en av 1900-talets ledande gestalter i svenskt fromhetsliv*" (i inledningen till nytrycket av boken "*Kring kampen för tron. Uppsatser av Rektorn o. teol. lic. David Hedegård*", 2021).

Jag minns när jag för första gången stötte på David Hedegårds namn. Det var när jag nyss fyllt 13, och jag var nyförälskad i kristna böcker, särskilt gamla sådana. Mina föräldrars vind i "gamla huset" var på den tiden full av kartonglådor med allt möjligt i, skolböcker och skolpapper och böcker, särskilt böcker, gamla böcker. Jag bökade och rotade mycket i dessa kartonger, hänförd av en outsäglig nyfikenhet. För mig var de som skattkistor, och de liksom flammade av andlig eld, outsäglig andlig värme och attraktivitet. Jag kunde läsa auran på dessa böcker, ja även författarnamnens auror. Jag samlade alla värdefulla kristna böcker jag kunde komma över på denna vind, och grundade mitt eget kristna bibliotek med dessa böcker. I en av kartonglådorna fann jag David Hedegårds och Uuras Saarnivaaras bok "Kohti suurta Baabelia. Liberaaliteologia, ekumenia ja Raamattu" (sv.:"Mot det stora Babel. Liberalteologin, ekumeniken och Bibeln"), i precis samma upplaga som visades i den finska länken nyss, en från 1960. Denna bok slukade jag med stor begärlighet, och den flammade som av andlig eld, outsäglig andlig värme, men elden är alltid mild som dagg och outsäglig. Bokens utstrålning var otroligt ljuvlig, och den var min första introduktion till teologin, och var en av mitt livs mest betydelsefulla böcker, en av de böcker som betytt mest för mig, och en som lade grunden till min livslånga ultrakonservatism som teolog.

David Hedegård (och inte heller Saarnivaara för den delen) var ingen lättviktare i teologin. Han var teologie doktor, doktorerade 1951 på en avhandling om en judisk liturgisk handbok från 800-talet., *Seder R. Amaram Gaon*, som lärjunge till den spränglärde konservative exegeten, professor Hugo Odeberg. Denna avhandling fann jag i sommar i det öppna magasinet hos teologiska fakulteten vid Berlins universitet. Den var full av hebreiska, obegriplig för mig. Då förstod jag hur känd Hedegård var, att han också satt sina avtryck i Tyskland.

David var också lärare i teologi i flera omgångar, först vid Svenska Missionsförbundets rätt obetydliga teologiska seminarium på Lidingö 1928–1940. David var först med i Missionsförbundet, hade själv också gått på detta seminarium, men lämnade detta kyrkosamfund 1940 p.g.a. sin ultrakonservativa bibelsyn. Missionsförbundet hade ju redan då gått långt i liberalteologi och sekularisering. Sedan 1941–1948 var han rektor vid Alliansmissionens teologiska seminarium i Kortebo, den s.k. "Korteboskolan" vid Jönköping.

David blev allt strängare med åren, och hans huvudverk, "Ekumenismen och Bibeln" (så hette andra uppl. 1968), var en otroligt sträng och radikal uppgörelse med liberalteologin (1) och ekumeniken. Dess första upplaga kom ut 1953, och hade då den provokativa titeln "Söderblom, påven och det stora avfallet".

Ingen teolog, förutom kanske Ole Hallesby och Gustaf Johansson (1844-1930), har varit så sträng mot ekumeniken och Kyrkornas Världsråd som David Hedegård, häri är han nästan helt unik i hela den teologiska litteraturen i världen. Denna bok hade otroligt stor inverkan på mig som 13-åring, och jag lever fortfarande i dess anda.

Hedegård hade mycket stränga ord att säga om t.ex. ärkebiskop Nathan Söderblom, "ekumenikens fader", som han betraktade som en liberalteolog. Hedegårds främste lärare Hugo Odeberg kunde dock inte förlika sig med detta. Vid ett samtal utbrast Odeberg till Hedegård: ”*Du har så fel,*

David: Söderblom var ett helgon!” Odeberg var nog skadad av det faktum att Söderblom hjälpt honom i hans akademiska bana. En som däremot höll med Hedegårds omdöme, ja var kanske ännu mer radikal (kanske han överträffar Hedegård i stränghet mot ekumeniken!), var Finlands ärkebiskop Gustaf Johansson. En gång när Johansson träffade Söderblom, sade han honom rakt upp i ansiktet: "*Nathan, du är antikrist. I dig är antikrist*".

Hedegård opponerade sig framför allt mot lundateologin, som han skrev en hel del om i ovannämnda bok, och även i en enskild tunn skrift på engelska, som jag läser i på Kungliga Biblioteket, ett särtryck av en tidskriftsartikel som heter "*The Lundensian theology*" (1955, från "The Reformation Review" Vol. 2, Årg. 2, häfte 2).

David var en outröttlig författare av böcker och artiklar. Han skrev allt som allt över 70 böcker, och de flesta finns i Libris katalog om du söker på hans namn.

Han är mest känd som bibelöversättare. Han gjorde en egen översättning av Nya Testamentet som hette "*Nya Testamentet på vår tids språk*". Ingen enskild bibelöversättare, som gjort helt själv en egen bibelöversättning, antingen av hela Bibeln eller bara av Nya Testamentet, har haft sådan framgång och popularitet som Hedegård. Vi har i Sverige flera kända sådana som gjort sin egen bibelöversättning, av hela Bibeln eller bara Nya Testamentet, vi har t.ex. Bo Giertz, Helge Åkeson, J.H.Thomander, Eric Benelius, H.M.Melin, P.P.Waldenström och O.F.Myrberg. Men Hedegårds översättning blev mer känd än någon av deras, och den t.o.m. delades ut i massupplagor av Gideoniterna, i Gideonitupplagor.

Hedegårds översättning, som kom ut för första gång 1964–1965, var den första översättningen av NT efter 1917 års översättning, och fyllde därför ett stort behov, då 1917 års översättning hade blivit föråldrad i språket. Hedegård blev således en föregångsman på detta område.

Det var Axel B. Svensson, församlingen "Bibeltrogna Vänners" grundare, som tog initiativet till Hedegårds översättning, och först var det

Hugo Odeberg som sattes att översätta, men han fastnade efter några böcker i NT, och Hedegård fick ta över. Men när arbetet var färdigt, godkände inte Svensson det, p.g.a. att Hedegård tog hänsyn till den senaste textkritiska forskningen, vilket Svensson, som var ännu mer ultrakonservativ än Hedegård, inte kunde acceptera. Kontraktet revs upp, och Hedegård vände sig till EFS, som sedan bekostade utgivningen. Hedegård lär ha kommenterat saken såhär: "*Svensson ville att jag skulle begå akademiskt självmord*".

Hedegård var också en känd läroboksförfattare, särskilt för folkskolan och enhetsskolan (föregångaren til grundskolan). Det säger något om det konservativa kulturklimatet på den tiden, att Hedegård kunde anlitas till detta. Men hans böcker överlevde inte länge i skolan. När den socialdemokratiske politikern och ateisten Stellan Arvidsson blev den svenska grundskolans stora arkitekt, och gestaltade den efter mönster från det kommunistiska Östtyskland, då kasserades Hedegårds läroböcker, med motiveringen att de uppfyllde inte kraven på "objektivitet". Jag får lust att spy andligen. Den här andan, den s.k. "vetenskapens" monstruösa monster-**robot**-anda, som upphöjer den mekaniska, kalla, stela, byråkratiska "objektiviteten" (som om den vore alls möjlig), utan känsla och till synes (falskt hycklande, ty det är omöjligt) "utan personliga värderingar", känner jag igen från vår egen tid, och jag äcklas, och vädrar kommunism.

Hedegårds livsverk var främst hans bibelöversättning, det är det arbete man minns honom mest för, men han lämnade också efter sig ett bibelinstitut, Stiftelsen Biblicum, som grundades i slutet av hans liv, 1968, och fick sin institutionsbyggnad i Uppsala invigd den 14–15 oktober 1972, bara nästan precis ett år efter Hedegårds död. Denna stiftelse blev den ultrakonservativa teologins främsta organ i Sverige, och banade också väg för Lutherska Bekännelsekyrkan, och även senare, mer indirekt, Missionsprovinsen, de ultrakonservativas främsta organisation i Sverige.

Biblicum gav också ut, sedan 1972, en tidskrift, *Biblicum – tidskrift för biblisk tro och forskning* (den kommer ut än, se denna hemsida, där finns

ett gediget arkiv med gratis läsning, en sannskyldig guldgruva för ultrakonservativa!). Stiftelsens största insats var dock att ta initiativet till Svenska Folkbibeln, som en motvikt till den av liberalteologin behärskade 1973 års bibelkommission, och dess översättning Bibel 2000. Jag har själv ett exemplar av Folkbibeln, vackert inbunden i grönt läder (fått av min lärare adventisten Beiman), och jag älskar den, den är mycket bra, ett standardverk i de svenska översättningarnas historia!

(1) För Hedegård var all modernistisk och på vetenskap grundad teologi liberalteologi, även den som nyortodoxin med Barth och Brunner förespråkade.

Ur den konservativa teologins historia, del 15: Plymouthbrodern, bibelkommentatorn C.H.Mackintosh

Det har sagts att av alla grupper av troende som tog form i den engelsktalande världen i det nittonde århundradet, var det de s.k. "Plymouthbröderna" som producerade det största antalet begåvade författare. Bara "brödernas" grundare John Nelson Darby publicerade femtio större volymer. Men av alla författarna i denna grupp, blev bibelkommentatorn, irländaren C.H. Mackintosh (1820–1896, se hans svenska Wikipedia-artikel här) den berömdaste. Det är särskilt hans stora kommentar till Pentateuken, de fem Moseböckerna (1), som vunnit oerhörd spridning, och har översatts till många språk, bl.a. svenska, danska, finska och ryska. Alster av Mackintosh vann tidigt spridning i Sverige, bl.a. i den "nyevangeliska väckelsen".

Min serie skall handla om teologer. Var C.H.Mackintosh teolog? Han skrev ingen teologisk facklitteratur, men var mycket, mycket lärd, särskilt i Gamla Testamentet. Och han har faktiskt kallats teolog på Wikipedia. Denna Wikipedia-artikel har följande att säga om Mackintosh, under rubriken "Expansion and growth":

*"**Brethren theologian** C. H. Mackintosh (1820–1896) had a profound influence on American evangelist Dwight L. Moody (1837–1899)*" (min kursiv och min understreckning).

Hur definerar man en teolog? Måste man vara fackteolog för att kallas teolog? För de ortodoxa, grekiska kyrkofäderna verkade ordet teolog nästan ha med poesi att skaffa. En teolog måste vara en bra poet, enligt dem (en hint om detta fick jag av Peter Halldorf i hans baksidestext till Paul von Martens' bok "Trias").

I denna serie skall jag utvidga begreppet teolog till att betyda även det som det betyder i namnet "Johannes teologen", som östkyrkan traditionellt gav till aposteln Johannes (se t.ex. här). Och det är en som är till sitt hjärta lärd, och inte nödvändigtvis fackteolog. Och särskilt en som är lärd **i Skriften**, utan en massa "vetenskaplig" smörja och spekulation.

C.H.Mackintosh var en sådan hjärtats teolog, som blivit otroligt älskad i Helgelserörelsen (2). Det har sagts at han var "en av Irlands berömdaste predikanter och produktivaste författare". Det kan nog stämma. Den världskände helgelseförkunnaren och väckelse-evangelisten Dwight Lyman Moody, som nämndes ovan, lär ha sagt, att om han tvingades vara en lång tid på en öde ö, så var han en lycklig campare, hade han bara Bibeln och Mackintoshs Mosebokskommentarer med sig. Han lär också ha sagt om Mackintosh att "*Jag säkrade genast alla skrifter av samma författare, och om de inte kunde ersättas, skulle jag hellre skiljas från hela mitt bibliotek, förutom min Bibel, än från dessa skrifter. De har varit för mig en viktig nyckel till Skrifterna."*

Mackintosh föddes som son till en militär och en adelskvinna, i en välbärgad judisk familj, av Levis släkt och stam. Han var alltså Levit, och skrev också Levis stams historia (se denna bok, den säger något om hans bibelkunskap). När han var 18 år gammal tog han emot Jesus och blev frälst, genom hans frälsta systers vittnesbörd till honom i brev, och genom läsningen av plymouthbrodern John Nelson Darbys *Operations of the Spirit*. Det har sagts att Mackintosh blev frälst när han förstod att det är Kristi verk **för oss**, inte hans verk **i oss**, som ger frid. Mycket riktigt hette också hans första skrift, en obetydlig traktat, *Frid med Gud*. Det var 1843. Ett år efter detta, när han var 24 år gammal, öppnade han en privatskola, en av dessa klassiska skolor som särskilt undervisade i de klassiska språken, grekiska och latin, som Mackintosh behärskade, och han utvecklade en helt egen metod i att undervisa i dessa språk. Vid samma tider utbröt den s.k. "Stora Hungersnöden" ("Great Famine") i Irland, som pågick 1845-1850, och som dödade var åttonde människa på Irland. Detta lär ha påverkat Mackintosh mycket, och han använde också, under hungersnöden, nästan all sin fritid på helgerna till att pre-

dika för de fattiga, i städerna såväl som på landsbygden. Men privatskolan var så svår att driva mitt i hungersnöden, att Mackintosh övergav försöket med den, och, efter att en kort tid ha försökt sig på jordbruk, gav han sig helt till Ordets tjänst år 1853, blev förkunnare och författare på heltid, inom Plymouthbrödernas sekt. Fem år efter det, i 1858, startade han en tidskrift, *Things New and Old*, där han först publicerade allt som sedan skulle bli hans böcker. I 32 år gav han ut denna tidskrift. Det blev många volymer till slut ut av hans författarskap, på nätet kan man köpa hans samlade verk i 35 volymer (här). Alla hans skrifter kan läsas online här. De fyller ungefär 3061 sidor i bokform. Mackintosh avböjde alltid att ta emot ersättning för sina alster.

Darby sade en gång till Mackintosh: "*Du skriver för att bli förstådd, jag bara tänker på pappret*".

Det har sagts att Mackintosh hade en mild och älskvärd ande, och undvek konflikt så långt som det var möjligt, och att han hade en djup hängivenhet för och kärlek till inte bara troende, utan till förlorade själar. Han var av en mycket mildare ande än Darby, har det sagts. Några år efter den stora hungersnöden på Irland, säkert mycket p.g.a. den, år 1859, utbröt det en otrolig väckelse i Ulster i Irland, där 100 000 blev frälsta på ett år, och Mackintosh deltog mycket ivrigt i denna väckelse, och brann för den och gjorde sitt till att den blev så kraftig som den blev. Ett stråk av anden i denna väckelse kan man förnimma i hans skrifter, som egentligen är klassisk väckelsekristendom helt igenom.

Mackintosh var dispensationalist, var som sådan elev till John Nelson Darby, och var med i Plymouthbröderna hela sitt vuxna liv. Han trodde likt Darby på ett pretribulationistiskt uppryckande. Detta kommer klart fram i en av hans kändaste böcker, en klassiker på sitt område, "Herrens tillkommelse", som gavs ut på svenska 2002. Den kan läsas gratis på engelska här.

Mackintoshs första traktat 1843 hette "Guds frid". Hans sista artikel, skriven 1896, bara några få månader innan han bröt upp för att vara med Kristus, hade rubriken "Fridens Gud".

Det sista året av sitt liv låg Mackintosh sjuk, men han kunde skriva, och gjorde det in i det sista, fram tills några månader innan sin död.

På hans begravning sjöng man följande sång av Darby:

O bright and blessèd scenes,
Where sin can never come;
Whose sight our longing spirit weans
From earth, where yet we roam.

(O ljusa och välsignade scener,
Dit synd aldrig kan komma;
Denna syn närer vår längtande ande
Från jorden, där vi ännu strövar omkring.)

Skrifttexterna på Mackintosh och hans fru Emmas gravsten är "Föd Guds hjord" (1 Petrus 5:2) och "Han talar fastän han är död" (Hebreerbrevet 11:4). Under Emmas inskription finns Darbys vers,

Jesus, we wait for Thee,
With Thee to have our part;
What can full joy and blessing be
But being where Thou art?

(Jesus, vi väntar på dig,
För att få vår del med dig;
Vad kan väl full glädje och välsignelse vara
Annat att vara där du är?)

Plymouthbrodern J. B. Stoney, som dog bara 6 månader efter att Mackintosh dog, sade, när Mackintosh hade dött, *'He is now where love is satisfied*.'" ("Han är nu där kärleken är tillfredsställd")

(1) Mackintosh kommenterade alla de fem moseböckerna, i sex stora volymer, hans kommentar till 1. Mosebok var på 334 sidor i sin originalupplaga, och hans kommentar till 5. Mosebok var på över 800 sidor fördelat på två volymer.

(2) Plymouthbröderna var väldigt långt en del av Helgelserörelsen, t.ex. George Müller, Lord Radstock, James Hudson Taylor (se här) och C.A.Coates var plymouthbröder, och de var helgelseförkunnare alla. Även A.E.Knoch var plymouthbroder. Exegeten F.F.Bruce var en livslång medlem av Plymouthbröderna (se den fjärde posten här). Plymouthbröderna hade också oerhört inflytande på helgelseförkunnaren Watchman Nee i Kina. Plymouthbröderna kunde påminna en del om min moderförsamling Smiths vänner, också den en Helgelserörelse-församling.

Ur den konservativa teologins historia. Del 16: Helgelserörelsens pionjär, väckelsepredikanten Charles G. Finney

Vissa människors liv är så otroliga, att de vittnar om en högre världs existens. Ja, även om den högre världen inte existerade, även om Gud inte existerade, skulle ändå dessa människors liv vittna om hur otrolig vår värld är, så att man kunde tänka att kanske det som kallas andevärlden är en del av vår värld, **men det skulle inte minska vittnesbördens mirakulösitet (en mycket viktig insikt!)**. Emanuel Swedenborgs (1688-1772) liv och syner är ett exempel på sådana människor. Vi har också exempel från mina andliga rötter Helgelserörelsen, en av historiens vackraste och starkaste rörelser, som gav upphov till en av historiens mäktigaste väckelser, väckelsen i Wales. Charles Grandison Finney (1792-1875), en av Helgelserörelsens största pionjärer, var också en sådan. Hans andedopsupplevelse, som han fick när han var 30 år gammal, strax efter sin omvändelse, beskriven i hans självbiografi (läs det aktuella utdraget här i sin kontext), är **en av historiens märkligaste och vackraste upplevelser**, i klass med Anita Moorjanis nära-döden upplevelse 2006 och Richard M.Buckes epifani 1872.

Om R.A.Torrey var Helgelserörelsens kändaste teolog, så var Finney dess störste teolog. Han var också en av de två förkunnare, han och Phoebe Palmer, som man kan räkna som de egentliga grundarna av Helgelserörelsen. Av dessa två var Finney den kändaste, med stor marginal. Få har hört om Phoebe Palmer, men även hon var mycket viktig för rörelsens begynnelse.

Finney var inte någon egentlig fackteolog, precis som inte heller Mackintosh, och skrev aldrig fackteologi, inte ens hans "Systematic Theology" från 1846 räknar jag som egentlig fackteologi i sträng mening, utan den är en blandning av förkunnelse och fackteologi. Finney var alltför mycket väckelsepredikant för att skriva för teologerna. Men jag tar

med honom i denna serie av samma orsaker till varför jag tog med Mackintosh.

Jag minns att jag läste ett utdrag ur Finneys kändaste bok, "Andliga väckelser" (länken för till en svensk upplaga från 1945, läs den gratis på engelska här), i Smiths vänners tidskrift "Skjulte Skatte" i min tidiga ungdom, jag var kanske 13-14 år gammal. Denna texts utstrålning var mycket, mycket ljuvlig, och Finneys namns utstrålning var också det. Det hela andades **väckelse**, och det var med och väckte min ande, och gav grogrunden för all verksamhet av väckelsekaraktär jag bedrivit sedan dess, även det jag gjort för de fattiga, naturen och djuren.

Väckelse var Finneys andliga livsluft, för väckelsen levde han, och det var hans livs stora tema. Han har kallats "en väckelsens apostel". Och han gav också upphovet till en av historiens största väckelser, i Amerika, en del av vilken som kallats "the Second Great Awakening". Finneys väckelser tog plats över 27 år 1824-1851 (se här). Det har sagts att Finney ledde ungefär 100 000 själar till Gud. Andra säger en halv miljon. Det har sagts, av historikern William G. McLoughlin, Jr, att Finney skapade den moderna väckelsekristendomen (revivalism). Han är nog "*en av den kristna kyrkohistoriens mest andefyllda och av Gud mest underbart använda redskap i evangelii tjänst*" (så står det i den lilla skriften "*Charles G. Finney. Mannen som bad ned väckelser*" (Förlaget Filadelfia, 1938).

Andedopet, som Finney bragte till popularitet, var själva hemligheten till väckelsernas intensitet. Andedopet och **böneväckelse**. En stor det av Helgelserörelsens himmelskhet kommer av fokuset på andedopet, som Finneys andedop var ett starkt exempel på. Sådant var normalt att uppleva i Helgelserörelsen, precis som i dess dotterrörelse Pingströrelsen. Man bad och väntade på Guds kraft till väckelse, med en otrolig iver och hängivenhet, och **kraften kom!! Gud hörde bön!!**

I mötet med Finneys väckelser och hans andedop, upplever man sig stå på helig mark, och **man liksom förnimmer att förhänget mellan vår**

värld och den högre världen, blir sagolikt tunn, något som också sagts om vissa av de metodistiska väckelserna i England på 1700-talet.

Det var en sådan ANDE över Finneys väckelser, en sådan **moralisk** väckelse (detta är viktigt att betona, ty på den tiden var den **moraliska** väckelsen i centrum, inte såsom det är i dagens väckelser, då fokuset är, inte på moral, att gå ut ur Babylon/världen, utan på "tecken och under"), att det berättas att Finney nekade nattvarden till slavägare. Finney var känd för att ha "genomborrande" ögon.

Finneys viktigaste arv till eftervärlden, var inte bara hans väckelser, och resultaten av dessa, utan även en teologisk högskola, Oberlin College i Ohio, grundad 1833, namngiven efter universalisten och filantropen Jean-Frédéric Oberlin. Denna högskola var ett direkt resultat av Finneys väckelser, och var känd för sitt engangemang mot slaveriet och för att elever accepterades inträde oberoende av ras eller kön. Finney arbetade där sida vid sida med den också inom Helgelserörelsen kända teologen Asa Mahan (skolans första rektor). Filosofen och psykologen Thomas C. Upham var också en av dem som stod skolan och Finney nära. Denna trio, Finney, Mahan och Upham, är av stor betydelse för att förstå Helgelserörelsens rötter. Alla tre mycket lärda män, teologer allihop.

Finney föddes 1792 i en bondefamilj som den yngste av nio barn. Hans föräldrar var baptister, och i baptistförsamlingen de gick i var det väckelse. Så Finney fick väckelsens ande in med modersmjölken. Men ändå gick han ut i världen, blev "världslig" och studerade till advokat. Han var t.o.m. frimurare under denna tid i världen. Frimureriet skulle han senare förkasta och kämpa emot.

1821, när Finney var 29 år gammal, började han studera teologi för en presbyteriansk präst för att bli präst i den presbyterianska kyrkan.

Inte länge efter, i oktober 1822, upplevde han en kraftig omvändelse, och samma kväll upplevde han sitt andedop, som han skriver om i sin självbiografi. Här är ett utdrag ur den, om denna upplevelse:

"När jag vände mig om och skulle sätta mig vid elden, mottog jag ett mäktigt dop i den Helige Ande. Utan någon förväntan om det, utan att någonsin ha tänkt på att det fanns något sådant för mig, utan någon erinring om att jag någonsin hade hört det nämnas av någon person i världden, kom den Helige Ande ner över mig på ett sätt som tycktes gå igenom mig, kropp och själ. Jag kunde känna intrycket, som en våg av elektricitet, gå igenom och igenom mig. Ja, det tycktes komma i våg efter våg av flytande kärlek, för jag kunde inte uttrycka det på något annat sätt. Det verkade som själva Guds andedräkt. Jag kan tydligt minnas att det tycktes fläkta igenom mig, som enorma vingar.

Inga ord kan uttrycka den underbara kärlek som utgöts i mitt hjärta. Jag grät högt av glädje och kärlek; och jag vet inte, men jag borde säga att jag bokstavligen vrålade ut mitt hjärtas outsägliga forsande. Dessa vågor kom över mig, och över mig igen, och över mig igen, en efter en, tills jag minns att jag ropade: ”Jag kommer att dö om dessa vågor fortsätter att gå över mig.” Jag sa: ”Herre, jag kan inte uthärda mer; ändå var jag inte rädd för döden.

Hur länge jag fortsatte i detta tillstånd, med detta dop som fortsatte att välla över mig och gå igenom mig, vet jag inte. Men jag vet att det var sent på kvällen när en medlem av min kör, för jag var körens ledare, kom in på kontoret för att träffa mig. Han var medlem i kyrkan. Han fann mig i detta tillstånd av högljudd gråt och sa till mig: ”Mr. Finney, vad är det som felar dig? Jag kunde inte ge honom något svar på ett tag. Han sa sedan: ”Har du ont?” Jag samlade mig så gott jag kunde och svarade: ”Nej, men jag är så lycklig att jag inte kan leva.”"

(Från Finneys självbiografi, 1868, citerad på engelska här, min översättning)

Finney var, som teolog, en "New School Presbyterian", var postmillenialist och har av vissa kallats semipelagian.

Här finns Finneys samlade skrifter, som är nog så många, att läsa på internet, på engelska.

Här är en komplett samling av Finneys brev, predikningar och föreläsningar på engelska, gratis att läsa.

Ur den konservativa teologins historia. Del 17: Den kände universalisten, missionsförbundaren Erik Jakob Ekman

I de fundamentalistiska kristna församlingarna lever man vid stupet på mer än ett sätt. För det första lever man med hotet (det finns inga garantier att man klarar sig, vem som helst kan falla i detta!) om det eviga helvetet hängande över sig, för det andra lever man med faran att börja tänka förbjudna tankar, och yttra dessa, och sedan bli kallad "villolärare", och kanske t.o.m. bli utkastad ur församlingen.

En i kyrkohistorien, ett mycket känt sådant fall, som var med om detta; att börja tänka förbjudna tankar, och så bli av med sin tjänst i församlingen, var Svenska Missionsförbundets förste ledare Erik Jakob Ekman (1842-1915, han har t.o.m. en lång Wikipedia-artikel på engelska om sig!). Det var när han började ifrågasätta den första punkten i stycket ovan, läran om de eviga helvetesstraffen (ofta är det på den punkten man "avfaller" först, ty den är mest iögonenfallande falsk), som han övergav sin post som missionsföreståndare. Han var den förste ordföranden i Svenska Missionsförbundet, och var också en av de som grundade kyrkosamfundet 1878. Tidigare hade han varit präst i Svenska Kyrkan. Ekman övergav posten frivilligt 1904, ty han upplevde att hans universalism, hans tro på allas slutliga frälsning, misshagade flera i ledningen av Missionsförbundet, inte minst efterträdaren på posten som ordförande, Paul Peter Waldenström, som var bitande i sin kritik, och skrev, förutom artiklar, en bok om det också, om jag minns rätt. 1904 skrev Ekman boken *Svar till P. Waldenström.*

Bara ett år före avskedet togs, år 1903, kom det en skottsalva från Ekmans penna, **som var en av de bittraste uppgörelser med den teologiska ortodoxin som någon svensk teolog eller filosof någonsin har presterat**, och kommer, i berömmelse och verkan, i klass med Viktor Rydbergs och Ingemar Hedenius´ stridsskrifter om treenigheten, tro och vetande och helvetet. Denna skottsalva var boken *Evangelii fullhet och*

de ändlösa straffen, som finns att läsa gratis på Project Runeberg här. Boken var grundad på flera decenniers studier av Skriftens lära i dessa ting, och stödde sig helt på Skriften **i sin helhet**, och särskilt dess grundtext, som Ekman, som teolog, behärskade (1). Boken gavs ut på nytt av Vingårdes förlag 2010, i moderniserad språkdräkt, och kan köpas här. Det är mycket betecknande att det var **Bibeln** som fick Ekman att ändra åsikt i eskatologin! Han var trots allt konservativ, och ville vara bibeltrogen! Som teolog var han först och främst bibelteolog, och först sekundärt kyrkohistoriker, men även som sådan mycket inflytelserik.

Det finns en underlig historia från mitt eget liv om denna bok, *Evangelii fullhet och de ändlösa straffen*. När jag hade min helvetespsykos, då jag trodde jag var evigt fördömd, från senhösten 2011 till sommaren 2012, hände det en märklig sak på våren 2012. Jag skulle bränna upp och kasta mitt kristna bibliotek på mina föräldrars gamla hus' vind, p.g.a. mögel, och så kastade jag en hel del böcker i sopcontainern innan jag brände resten. Jag tittade inte särskilt noga på vad jag kastade. När en hel del böcker låg i sopcontainern, påminde Herren mig om en bok. Det var *Evangelii fullhet och de ändlösa straffen,* i sin originalupplaga från 1903, mycket vackert illustrerad på pärmen och inbunden med stor omsorg. Den bad Herren mig spara. Jag misstänkte att den kommit med bland de böcker som låg i sopcontainern, och jag begav mig till den för att leta efter Ekmans bok. Jag letade länge, och jo, till slut hittade jag den, och fröjdade mig. Den boken skulle sedan bli en nyckelbok till att få mig ut ur helvetespsykosen. Den hade en otroligt ljuvlig utstrålning, och innehållet motsvarade utstrålningen helt och hållet. Det är en av de bästa böcker jag läst i mitt liv. Jag var universalist före detta också, men först med denna bok och allt det jag sedan läste om universalismens lära, särskilt på sajten Tentmaker, gick detta in i mig på djupet.

Ekman var radikal i flera frågor. Han försökte först stå upp för barndopet som ett familjedop, bland annat i skriften *Det kristliga dopet* (1880), men blev senare en uttalad motståndare till barndopet, och omhuldade vuxendopet istället. Han skrev bland annat att dop av små barn är "*i uppenbar strid mot det nytestamentliga dopets väsen och natur*". Ekman anslöt sig till den reformerta kyrkans syn på nattvarden.

Men nu till en kort översikt över Ekmans liv: Han föddes i Gävle 1842, som prästson. Han blev student i Uppsala 1862, och det var under den tiden han fann den pietistiska rörelsen genom C.O.Rosenius' verksamhet, samt dennes berömda tidskrift Pietisten. Ekman prästvigdes 1864 i Svenska Kyrkan. Han tjänstgjorde sedan i denna kyrka bland annat som komminister i Ockelbo församling 1869–1879. Sedan begärde han avsked på grund av meningsskiljaktigheter med kyrkan om konfirmationen, nattvarden och bristen på kyrkotukt. Han var sedan med och grundade Svenska Missionsförbundet 1878, som jag redan nämnt. Han gifte sig 1869 med dottern till prosten Carl Fredrik Sjöström och fick **elva barn (!)**, inklusive företagaren och politikern Josef Ekman. Från 1877 to 1880 publicerade Ekman tidskriften *Vittnet, kristlig månadsskrift* tillsammans med Waldenström, och från 1880 till 1885 tidskriften *Förbundet* tillsammans med prästen Andreas Fernholm. Från 1879 to 1886 var han lärare på Missionsförbundets skola i Kristinehamn. 1885 blev han riksdagsledamot, och verkade som sådan i sju år, fram till 1902, strax innan han avgick från sin ordförandepost i Missionsförbundet. Så känd var han på den tiden. Då förstår ni vilken uppståndelse hans universalistiska skrift vållade.

Ekman är, förutom för sin skrift om universalismen, mest känd för sitt monumentala verk om de svenska väckelserörelsernas historia, *Den inre missionens historia från början af 18:e årh. till nuvarande tid* (som kom ut i 3 delar i 5 band, 1896-1902, finns att läsa gratis i sin helhet här). Detta är ett standardverk på området, fortfarande, och den behandlar också de svenska frikyrkorörelsernas uppkomst. Det är ett väldigt levande och andefyllt verk, och behandlar också radikalpietismens historia på 1600- och 1700-talet, bl.a. profeten Lars Ulstadius (se stycket här i boken) och "gråkoltarna" är omskrivna. Jag har verket i mitt bibliotek, men det finns just nu hos min vän Leif Boström. Känd är också Ekmans *Illustrerad missionshistoria* (1893), som också finns gratis att läsa på Project Runeberg.

Han redigerade 1882 sång- och psalmboken *Fridsbasunen*.

Under hela Ekmans författarskap omhuldade han den Waldenströmska försoningsläran, dvs. "den subjektiva försoningsläran" (skrolla lite ner i denna Wikipedia-artikel).

Ekman gav till stor del ut sina talrika böcker på eget förlag.

I slutet av Ekmans aktiva liv, efter hans avgång från sin frikyrkliga ledarpost, engagerade hans sig i affärslivet, i Svenska livförsäkringsbolaget. Troligen var det för att han blivit obekväm bland de kristna. Men det fanns hela kyrkosamfund i Sverige som var universalistiska, tänk på Fribaptisterna, som var väldigt radikala. Varför gick han inte över till dem? Kanske för att de förnekade treenighetsläran (läs mer om detta i Wikipedia-artikeln jag länkade till i senaste länken).

Men trots allt detta förblev Ekman en konservativ, och det kommer särskilt till uttryck i hans högst allvarliga skrift om onanin, *Den smygande fienden. Ett ord till föräldrar. (Onanin), Ett ord till föräldrar, uppfostrare och lärare.* (1901, 2 översedda och utökade upplagan, 54 sidor), där han varnade för onanins faror, hur djävulen smyger sig in genom den. Ja, onanin har många faror, inte minst är den inkörsporten till porrens, den sexuella perversitetens och, till sist, prostitutionens värld. Jag manar alla att, om de inte gjort det förr, ta en uppgörelse med den sexuella orenheten och snuskigheten och all slags sexuell utsvävelse och perversitet, inte minst att rensa ut alla porrbilder från hemmet och göra sig av med sin smartphone och med sin internetuppkoppling hemma, dessa som är **inkörsportarna för djävulen för många**.

Det finns en biografi om Ekman på Project Runeberg, som heter "Dr. E.J.Ekman: en biografi, under redaktion av J.W.Håkanson" (1919).

(1) Ekman hade redan studerat eskatologin grundligt som förarbete till sitt monumentala verk *De yttersta tingen. Biblisk framställning i 3 häften* (1886).